

NOVI PRILOZI ARHEOLOŠKOJ TOPOGRAFIJI DUGOPOLJSKOGA KRAJA

IGOR BORZIĆ
Odjel za arheologiju
Sveučilište u Zadru
HR 23000 Zadar
igorborzic@net.hr

IVANA JADRIĆ
Odjel za arheologiju
Sveučilište u Zadru
HR 23000 Zadar
ivana_jadric@net.hr

UDK: 902.2(497.5 Dugopolje)"2005"
904(497.5 Dugopolje) "652"
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno / Received: 2006-12-18

U članku se obrađuju rezultati arheoloških istraživanja na položaju Dugopolje – Vučipolje, na dijelu trase autoceste Zagreb – Dubrovnik. Istraživanja je izvršio Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru, u vremenu od veljače do svibnja godine 2005. U središtu interesa bio je položaj zidane kasnoantičke grobnice obložene rimskim stelama (riječ je o 7 stela koje su iskorištene kao spolije u njezinoj gradnji) istražene još 1980. g. pod vodstvom Nenada Cambija. Novim istraživanjem ušlo se u trag još jednoj grobnici u kojoj su zabilježena dva horizonta pokapanja, i to iz dr. pol. IV. st., te VI. st. U njezinoj neposrednoj blizini djelomično je istražena i antička cisterna s mozaičkom podnicom, koja čini dio naseobinskoga kompleksa (utvrđenog georadarskom metodom) uz koji se mogu vezati spomenute grobnice. Treća pozicija na kojoj se istraživalo je brdo Pupavica gdje je ustanovljena kasnoantička arhitektura. Sva tri položaja pokazuju istovremenost što daje uvid u karakteristike naseljenosti jedne ruralne zajednice na izrazito plodnom i prometno frekventnom prostoru u čemu se i vide glavne prednosti izabranih položaja.

KLJUČNE RIJEČI: *antika, Dugopolje, grobnice, kasna antika*

Iako nam projekt državne autoceste Zagreb – Dubrovnik ponekad stvara loš osjećaj zbog narušavanja prirodne ali i kulturne, uglavnom arheološke baštine, moramo biti iskreni i reći da nije tog projekta, na pojedinim područjima u arheološko - topografskom smislu još bi dugo bili daleko od zadovoljavajućeg stanja. Obveza koju zakon nalaže da se pri gradnji svake ceste, buduća trasa arheološki rekognoscira i istraži, rezultirala je brojnim novim lokalitetima iz svih perioda. Svjesni toga da gotovo 99,99% njih nepovratno nestaje s lica zemlje, oni ipak bivaju ucrtani u arheološke karte pojedinih regija. Uvijek ostaje pitanje bi li se u suprotnome ikad našlo sredstava za njihovo istraživanje, posebno ako se radi o manjim lokalitetima. Ipak i ti manji lokaliteti ponekad znače mnogo više nego što se to na prvi pogled može protumačiti, barem za arheološku znanost. Takav slučaj je i u glavnoj temi ovog rada koji se odnosi na rezultate arheoloških istraživanja vođenih od strane Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru, pod vodstvom akademika Nenada Cambija.

Radovi su obavljeni u periodu od 21. 02. do 21. 05. 2005. na predjelu Vučipolje kod Dugopolja.¹ Kako je bilo potrebno arheološki istražiti čitavu zadanu trasu buduće autoceste,

¹ U istraživanju pod vodstvom akademika Nenada Cambija sudjelovali su doc. dr. sc. Željko Miletić, doc. dr. sc. Miroslav Glavičić, doc. dr. sc. Dražen Maršić, dr. sc. Mato Ilkić, dipl.

arh. Ivana Jadrić, dipl. arh. Igor Borzić i Ankica Odža. Nacrtnu dokumentaciju je izradila Nansi Dodoja. Ekipu su sačinjavali i radnici iz Dugopolja i Glavica.

istovremeno se radilo na više lokacija koje su površinskim rekognosciranjem pokazale arheološki potencijal.²

Ono što je bilo posebno interesantno i zbog čega se s velikom pažnjom prišlo iskapanjima na ovom dijelu, prijašnji je nalaz kasnoantičke grobnice koju je 1980. g. istražio N. Cambi, tadašnji ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu. Grobnica se nalazila na starom poljskom putu, otprilike 200 m od odvojka ceste koja se na mjestu Kapela odvaja od ceste Split – Sinj i skreće prema Biskom. Za njezinu gradnju (bočne strane, uzglavnica, dno i pokrov) iskorišteno je sedam ranocarskih stela.³ Ovim istraživanjem uspjelo se samo djelomično ući u trag širem kontekstu grobnice. Kako je okolni prostor među lokalnim stanovništvom poznat pod toponimom Crkvina, N. Cambi ukazao je i na mogućnost postojanja starokršćanske crkvene arhitekture u neposrednoj blizini. Okvirna datacija grobnice može se donijeti u odnosu na određenje njezina *terminus ante quem non* preko datacije stela inkorporiranih u njezine gabarite, te samog tipa grobnice koji se veže za period kasne antike.⁴ S obzirom na to da je grobnica u trenutku istraživanja bila prazna, precizniju dataciju nije bilo moguće odrediti.

Ovim tragovima krenula je spomenuta kampanja 2005. godine. Iako ni rezultati novih istraživanja ne pružaju odgovore na sva pitanja, spoznaje o topografiji njezine bliže okolice i analiza pronađenog materijala ukazuju na postojanje ruralne zajednice na iznimno pogodnom terenu Vučipolja.

I. TOPOGRAFSKI POLOŽAJ VUČIPOLJA

Vučipolje je dio dugopoljske zaravni smještene neposredno iza zapadnih ogranaka sjevernih padina planine Mosor, koja čitavom kraju daje glavni pečat. Zaravan je omeđena gotovo sa svih strana nižim i višim brdima, počevši od Kočinje brda na zapadu, do istočnih obronaka brda Osoje, te zapadnih obronaka Malog Mosora na istoku (Sl. 1).

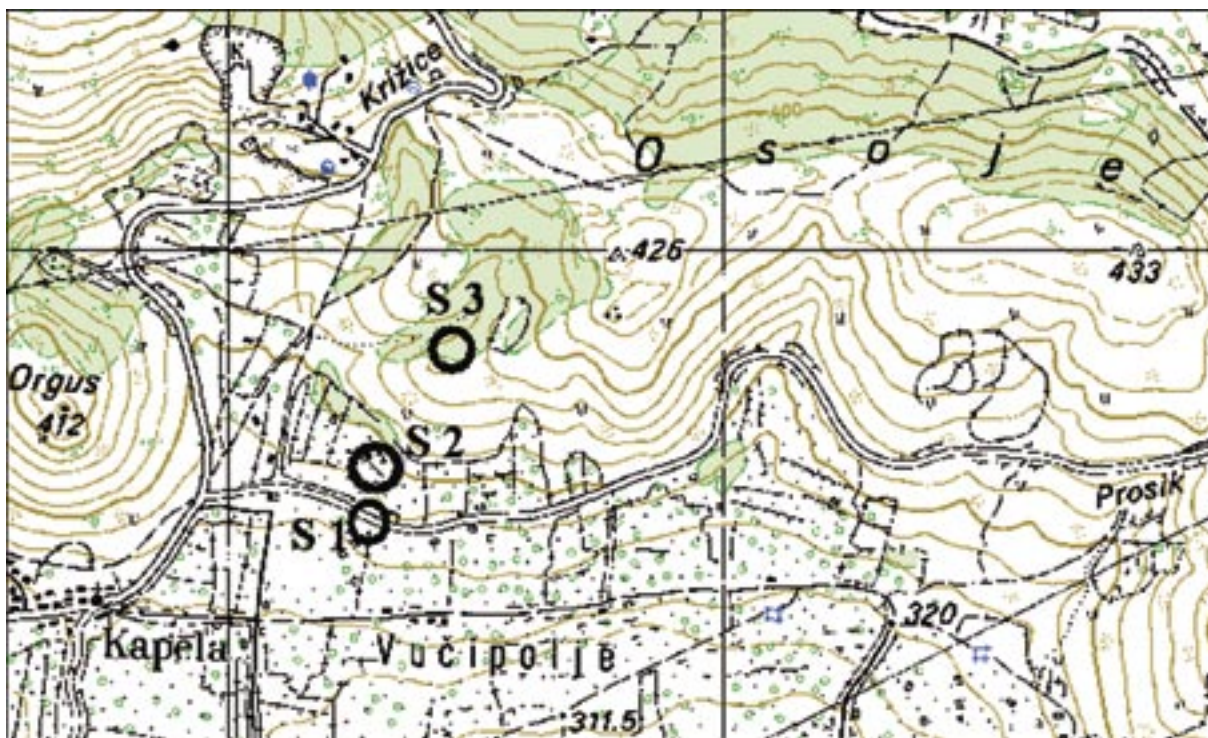
S primorskim dijelom, odnosno salonitanskim zaljevom, spojeno je kliškim prijevojem, a prema sjevernim područjima, odnosno teritorijem Dicma, vezana je prijevojem između brda Orguz i Osoje. Na ovaj način dugopoljska je zaravan praktično odijeljena od čitavog okolnog prostora. Radi se o velikoj zaravni, na kojoj se, barem prema prirodnim karakteristikama razlikuje nekoliko zona. Zapadni dio Podi predstavlja kamenitu i голу zaravan, ispresijecanu brojnim manjim vrtačama, poljoprivredno potpuno neiskoristivu. Istočno od njega rasprostiru se tri manja krška polja, Vučipolje, Dugopolje i Prapatnjik, poljoprivredno jako potencijalna područja. Karakterizira ih pretežita zaravnjenost ili mala valovitost prostora s pojedinim istaknutim brdašcima. Na jednom od njih koji odvaja prostor polja Vučipolje i Dugopolje, na mjestu današnje crkve sv. Mihovila, smjestilo se po svemu sudeći prapovijesno i antičko središte čitavoga kraja. Poljoprivredno i prometno značenje prostora prepoznato je još od prapovijesnih vremena, a raspored prapovijesnih gradinskih naselja na obodnim brdima polja sugerira značajnu brigu za ovaj prostor. Tako su prapovijesna naselja utvrđena na brdima Gradina kod Klapavica, Građenica i Gradina kod Kotlenica, te Grubuša i Orguz na sjevernom kraju.⁵ Sva

² Prethodno rekognosciranje izvela je stručna ekipa Ministarstva kulture, Konzervatorskog odjela u Splitu. Dio trase na lokalitetu Banjače koji se nalazi 500 m istočno od Vučipolja istražio je Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Usp. A. DURMAN - I. OŽANIĆ-ROGULJIĆ - I. MILOGLAV, 2006, 113-119.

³ N. CAMBI, 1993, 147-181.

⁴ N. CAMBI, 1993, 147-181.

⁵ D. KLIŠKIĆ, 2001, 66-70; J. ŠKOBALJ, 1970, 297.

Sl. 1. Topografska karta Vučipolja s prikazom sektora iskopanja

Fig. 1. Topographic map of the Vučipole area with excavation sectors

spomenuta prapovijesna naselja nalaze se uz prirodne putove koji vode k unutrašnjosti nekoć delmatske zemlje.

Prostor Vučipolja obuhvaća krajnji sjeverni dio dugopoljske zaravni, a rasprostire se istočno od područja Podi, dok je na sjeverozapadu ograničeno brdom Orguz.⁶ Radi se o položaju koji obuhvaća blage padine brda Križice i Kresa, te široko i plodno polje koje se rasprostire do niskog, ali u prirodi istaknutog grebena na kojem se smjestilo današnje naselje Dugopolje. Više padine brda dosta su ogoljene, a debele naslage zemlje na nižim visinama rezultat su gradnje ogradnih zidova u svrhu sprječavanja erozije. Na prijelazu padine u polje nailazi se na debele slojeve plodne pjeskovite zemlje, što bi upućivalo na relativno jaku erozivnu snagu vode. Pitanje opskrbe vodom na ovom se prostoru kroz povijest vjerojatno rješavalo prirodnim lokvama koje i danas predstavljaju svojevrstan spomenik u krševitom okolišu. Mora se napomenuti i da su rekognosciranjem padina brda Osoje evidentirana 3 niza od po 3 – 4 bunara isklesana u živoj stijeni u koje se kanalizira voda koja prirodnim žilama prodire niz padinu brda.⁷

⁶ J. ROGOŠIĆ, 2001, 32.

⁷ Pokrov bunara izveden je manjim kamenim pločama slaganim na nož, čime se dobio bačvasti svod, kakav je korišten još od rimskog doba za njihovo pokrivanje. U razgovoru s lokalnim stanovništvom kraja nije se uspjelo doznati vrijeme nastanka bunara, što samo dokazuje da su dosta stari. Teško ih je pripisati nekom određenom razdoblju jer se ovakvi bunari, isklesani u živoj stijeni i prekriveni

bačvastim svodom, rade sve do danas. Postavljeni su na padini brda u nizu od po 3 – 4, na prirodnom kanalu kojim se voda slijevala niz padinu. Jako veliko bogatstvo podzemne vode dokazalo se i iskopom kontrolnih jaraka na okolnim ogradama, gdje je na 2 m dubine u sondi znala prodrijeti voda. Smjer podzemnih tokova vidi se na profilima u spomenutim jarcima, jer je zemlja na tim dijelovima znatno različitija od okolne pjeskulje.

Blage padine brda izložene jugu, zaklonjenost od sjevernih vjetrova, plodno polje, postojanost vode, te položaj na magistralnoj cesti koja spaja obalu s unutrašnjošću,⁸ predstavljali su idealne uvjete i bili sasvim dovoljni razlozi da se na ovom mjestu formira naselje koje je znalo iskoristiti prikazana obilježja.

II. SEKTORI ISKAPANJA I NALAZI

SEKTOR 1 (Sl. 2) bio je smješten uz desnu stranu ceste Dugopolje – Bisko, 200 m istočno od stare stanice vlaka, na području gdje je istražena spomenuta grobnica (kat. č. br. 1328/10). Rekognosciranjem se na ovom dijelu ustanovila manja koncentracija antičke keramike, nekoliko novčića i manja, samo na površini vidljiva, suhozidna konstrukcija. Od istraživanja grobnice 1980. g. do danas, njezin okolni prostor gotovo je potpuno devastiran, što zbog odvoženja zemlje, što zbog nasipavanja raznovrsnoga građevinskog i drugog otpada. Čista je sreća i slučajnost što je upravo ovaj dio, dimenzija 72 x 10 m, ostao relativno intaktan. Spuštanjem iskopnog sloja, unutar spomenute suhozidne formacije, počeo se otkrivati kameni nasip krajnje površine 6,5 x 6 m (N 1), uokviren relativno uredno složenim ogradnim zidom. Nasip 2 (N 2) formiran je lučno oko N1, osim na južnoj strani na kojoj je uništen. Oba nasipa sastojala su se od amorfnog kamenja različitih veličina, ali isto tako od relativno dosta obrađenih kamenih blokova koji su vjerojatno pripadali obližnjim antičkim građevinama. Po tome bi se dalo naslutiti da se radi o običnim kamenim gomilama nastalim čišćenjem poljoprivrednog zemljišta. Uz to nalaženo je i drugoga antičkoga građevinskog materijala (fragmenata tegula, imbreksa i cigli), te dosta antičke keramike, uglavnom skladišno–transportnog karaktera (amfore). Izuzetno vrijedni su nalazi 7 kasnoantičkih novčića, relativno slabo očuvanih, što je otežalo njihovu atribuciju.⁹

O kakvoj se tvorevini radi nije moguće sa sigurnošću reći, ali nakon potpunog oslobađanja terena od kamenog nasipa mogu se izvesti pojedini zaključci. Iskopavanjem i praćenjem kamenog nasipa pokazala se manja depresija ovalnog oblika, vjerojatno prirodnog porijekla, blago položenih strana. Dno koje se nalazilo na dva metra dubine gledano od površine nasipa, građeno je od pločastoga kamenog živca i nepropusne gline. S obzirom na takve karakteristike terena može se pretpostaviti da se u depresiji formirala lokva koja se osim oborinskom vodom punila i

⁸ Na uskom prostoru pronađena su dva rimska miljokaza: na području Doci pronađen je miljokaz iz doba cara Maksimina Tračkog i sina mu Maksima; drugi miljokaz je iz doba Konstancija; usp. *CIL* III 10170.; M. ABRAMIĆ, 1927, 146-147.

⁹ Analizu novčića pronađenih na ovom dijelu iskopa obavio je dr. sc. Mato Ilkić kojem ovim putem srdačno zahvaljujemo:

1. Konstancije II. (Konstancije Gal, Julijan II.). Ae 3, fragmentiran, kovnica nečitka.

Av. [D N ...]N[...]. Bista vladara u draperiji, udesno.
Rv. [FEL TEMP REPARATIO]. "Pali konjanik".

2. Konstancije II. (Konstancije Gal, Julijan II.). Ae 3, ishaban, kovnica nečitka.

Av. [D N ...]. Bista vladara u draperiji, udesno.
Rv. [FEL TEMP REPARATIO]. "Pali konjanik".

3. Konstancije II. (Konstancije Gal, Julijan II.). Ae 3, ishaban, kovnica nečitka.

Av. [D N ...]. Bista vladara u draperiji, udesno.
Rv. [FEL TEMP REPARATIO]. "Pali konjanik".

4. Novac iz razdoblja od Konstantina Velikog do Valensa. Ae 3, ishaban, kovnica nečitka.

Av. [...]. Bista vladara, udesno.
Rv. [...]. Prikaz nejasan.

5. Valentinijan II., Teodozije Veliki, Arkadije ili Honorije. Ae 4, malo fragmentiran, prikaz djelomično vidljiv, kovnica nečitka.

Av. [D N ...VS P F AVG]. Prikaz vladara u draperiji i s dijademom na glavi od bisera u dva reda.

Rv. Vjerojatno [SALVS REI-PVBLICAE] s prikazom Viktorije u pokretu ulijevo, s tropejom prebačenim preko ramena, koja za kosu drži klečeceg zarobljenika. Lijevo u polju možda Kristogram.

Sl. 2. Položaj sektora 1 i 2

Fig. 2. Excavation sectors 1 and 2

podzemnim tokovima čiji se put oslikava u kanalima izdubljenim na okolnim kamenim pločama.¹⁰ N 2 u tom kontekstu možemo promatrati kao ogradni zid lokve koji se u jednom trenutku urušio i zatrpao ju. Vjerojatno u tom trenutku lokva kao objekt u prirodi prestaje postojati, a iznad se formira zemljani sloj u kojem se nalazi nešto arheološkog materijala. Na tom sloju formirao se N 1 u dosta manjem opsegu, a on vjerojatno predstavlja klasičnu gomilu nastalu zatrpavanjem depresije.¹¹ O vremenu kada se koja faza života ove pretpostavljene lokve odvijala odgovorit će analizirani pokretni arheološki materijal iz pojedinih stratigrafskih jedinica.

¹⁰ U prilog ovoj teoriji možemo navesti nekoliko slučajeva kada se nakon kišnih dana na terenu voda u sondi zadržavala po nekoliko dana. Također je bitno istaknuti činjenicu da se u bližoj okolini nalazi još nekoliko takvih lokava koje i danas služe prvenstveno kao pojilišta za stoku.

¹¹ Još jedan argument za svrstavanje ove tvorevine u lokvu je prapovijesni kremen nazubak (dimenzije: dužina 2,5 cm; širina 1,3 cm; debljina 0,5 cm) (Sl. 7). Pronađen je u sloju ispod N 2, tj. sloju koji karakterizira intaktnost i neprisutnost rimskog materijala. Predmet je slomljen pri proksimalnom kraju. I distalni kraj je dosta oštećen, pa se ne može sa sigurnošću reći kako je artefakt točno završavao

na bilo kojem od krajeva, ali sudeći prema sačuvanom dijelu vjerojatno mu je distalni kraj bio zaobljen. Oba ruba su obrađena, kao i dorzalna strana, koja je u potpunosti retuširana i zaobljena. Jedna lateralna strana je obrađena strmo, sitnim retušom, dok je druga s nekoliko strmih udaraca nazubljena. Taj rub obrađen je i s ventralne strane (bifacijalno). Predmet je na osnovi navedenih karakteristika kronološki neodrediv. Unatoč tomu, možemo ga povezati s prisutnošću prapovijesnog čovjeka uz pretpostavljenu lokvu koja je bila od iznimne važnosti u ovom naizgled bezvodnom kraju. Za opis i analizu kremenog artefakta srdačno zahvaljujemo kolegi Dariju Vujeviću.

S obzirom da je materijal velikim dijelom potpuno fragmentiran, nije se uspjelo izdvojiti veći broj vremenski i tipološki odredljivih uzoraka. Iz površinskog sloja potječu nalazi amfora tipa KEAY XXVg (T. I, 1), KEAY LVIIa/b (T. I, 2), KEAY XIX (T. I, 3 i 4), sve primjeri sjevernoafričke tuniške proizvodnje koje datiraju od IV. do VII. stoljeća.¹² Na površini su rekognosciranjem pronađena i dva novčića.¹³ U dubljim slojevima sastavljenim od izmiješane crne gorene zemlje i sitnog kamenja (333,60 – 332,43 mnv) uspjelo se izdvojiti samo tri vremenski odredljiva oboda amfora koje pripadaju tipu KEAY XXXVa (T. II, 1, 2 i 3), također tuniške proizvodnje iz sredine V. do sredine VI. st.¹⁴ Ovom sloju pripadaju i novčići br. 3, 4 i 5.¹⁵ Sigurno nam je zanimljiv podatak da je u najnižim slojevima depresije, dakle uz sam kamen živac pronađena fragmentirana tegula s pečatom PANSIANA (331,84 mnv) iz I. st. Prema iznesenim datacijama i karakteristikama slojeva pretpostavka je da je lokva bila zatrpana već kroz IV. st., što donekle pokazuje materijal pronađen pri njezinu iskapavanju.

GROBNICE

Deset metara od istočnog ruba N 2 pronađene su dvije grobnice orijentirane u smjeru sjeverozapad – jugoistok. Obje su bile ukopane u pjeskovitu zdravicu. Za sjeverniju (Gr. 2) je ustanovljeno da se radi o spomenutoj, već istraženoj grobnici, koja je zatečena u stanju u kakvom je ostavljena završetkom njena istraživanja 1980. g. Zbog jasnijeg pogleda na njezin odnos s novootkrivenom grobnicom ona je još jednom očišćena i nanovo dokumentirana. Svega nekoliko centimetara od njezina južnog zida smještena je druga grobnica (Gr. 1) s utvrđenim višeslojnim ukopom [(pokopu u zidanoj grobnici (Gr. 1/I) je prethodio ukop pod tegulama (Gr. 1/II)] (Sl. 3).

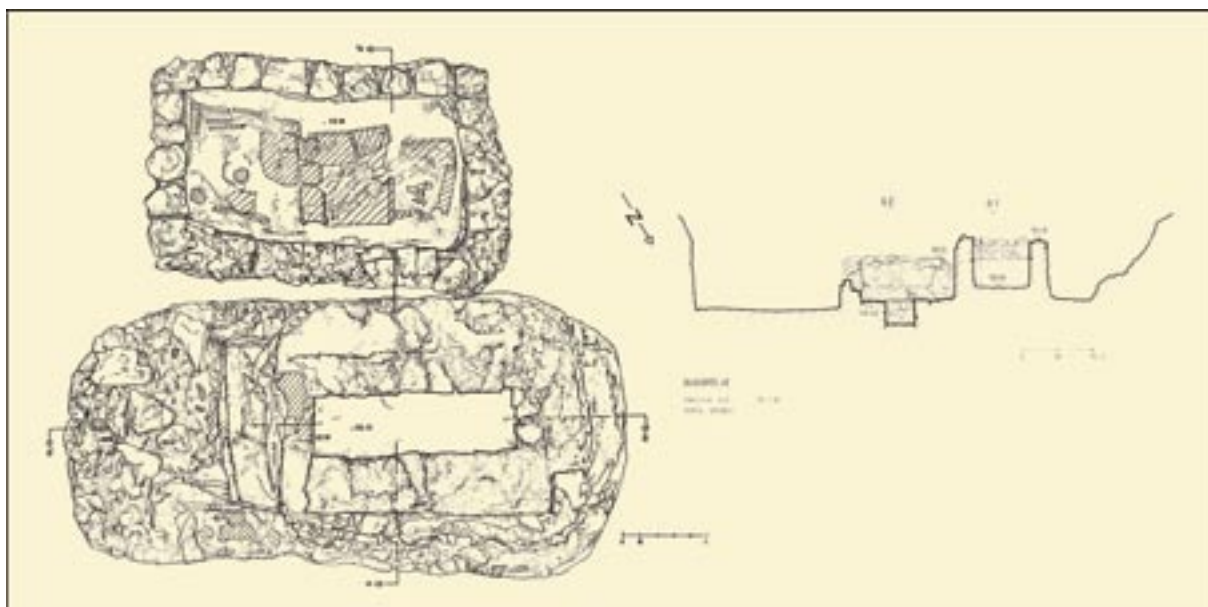
Gr. 1/II – grob se nalazi unutar gabarita zidane grobnice, no dosta je teško reći je li sve nastalo u isto vrijeme ili je pak zidanju grobnice Gr.1/I prethodio samostalan pokop pod tegulama. Možda u prilog tome ide činjenica što su tegule prekrivene žbukom kao rezultat naknadne izgradnje kamenog okvira grobnice, no bez obzira na to opis zidane konstrukcije dat će se u opisu mlađeg ukopa. Pokrov Gr. 1/II izveden je s 4 tegule postavljene na nož, sa spojevima prekrivenim imbreksima. Prvotna konstrukcija je propala vjerojatno naknadnim ukopavanjem, na što upućuju dislocirani dijelovi oba elementa pokrova. Uklanjanjem tegula na površini zemlje ocrtavala se ovalna grobna raka dimenzija 160x42 cm, orijentacije sjeverozapad – jugoistok. Čišćenjem rake ustanovilo se da se radi o ukopu mlade pokojnice s glavom na sjeverozapadu (Sl. 4). Kostur je sačuvan iznimno dobro osim djelomično uništene glave. Dužina skeleta je 147 cm, širina ramena 30 cm, te širina bokova 30 cm. Pokojnica je bila položena na leđa, s lijevom rukom uz tijelo, dok je desnom pridržavala posudu na svojim prsima. Skelet je bio položen na 3 tegule, a kao donožnica upotrijebljen je komad imbreksa.

¹² S. J. KEAY, 1984, 184-212 i 293-298; P. REYNOLDS, 1995, 45-60.

¹³ Vidi bilj. 9, pod br. 1 i 2.

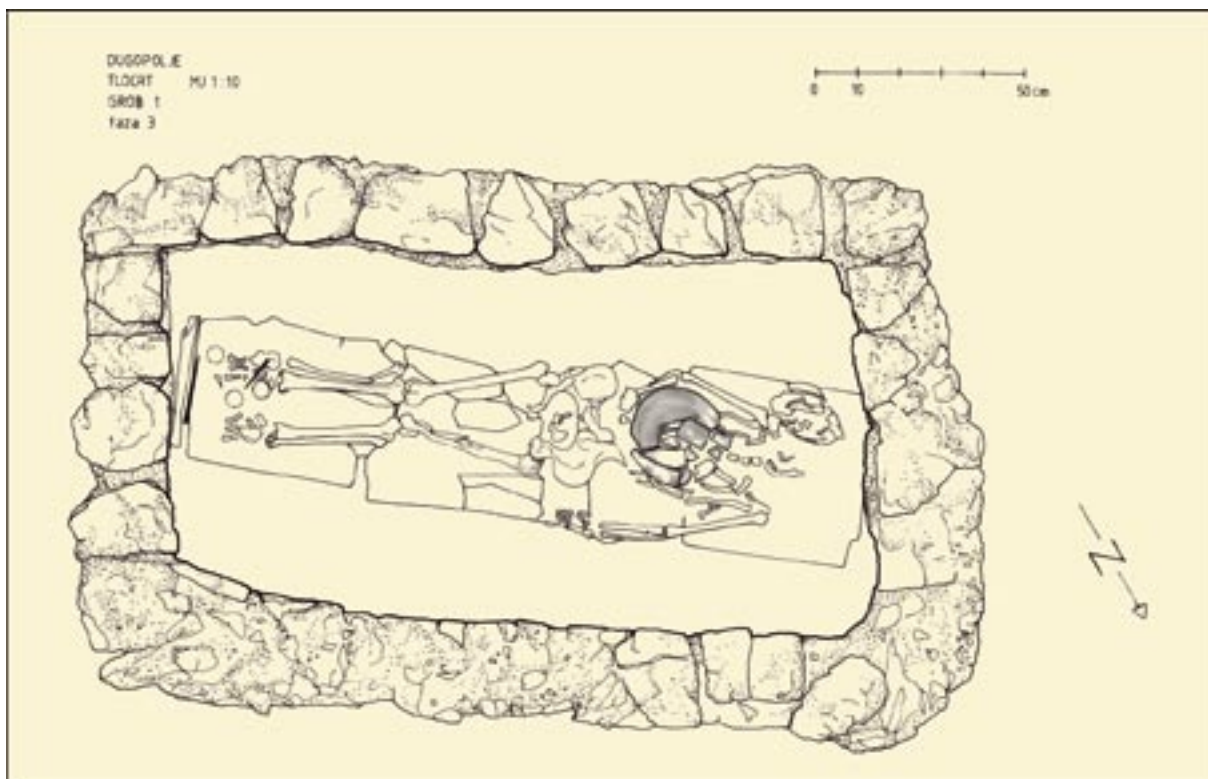
¹⁴ S. J. KEAY, 1984, 233-240; P. REYNOLDS, 1995, 53.

¹⁵ Vidi bilj. 9, br. 3, 4 i 5.

Sl. 3. Tlocrt i odnos Gr. 1 i Gr. 2

Fig. 3. Ground plan and correlation between Gr. 1 and Gr. 2

Sl. 4. Nacrt Gr. 1/I

Fig. 4. Plan of the Gr. 1/I

Prilozi uz pokojnicu pronađeni su *in situ* (T. III):

1. koštana igla (T. III, 1):
 - položaj: uz glavu
 - dimenzije: duž. 8,9 cm; šir. 0,1 – 0,5 cm; duž. glavice 0,5 cm; šir. glavice 0,5 cm
 - opis: ukosnica je sačuvana u cijelosti. Tijelo je najšire na sredini, a prema dnu i vrhu se sužava. Na vrhu se nastavlja glavica s jednostrukom profilacijom na spoju s tijelom. Glavica je poliedarskog oblika.
 - datacija: IV. st.¹⁶
2. koštana igla (T. III, 1):
 - položaj: uz glavu
 - dimenzije: sačuvana duž. 7,1 cm; šir. 0,2 – 0,6 cm; duž. glavice 0,5 cm; šir. glavice 0,6 cm
 - opis: ukosnici nedostaje donji dio. Od dna prema vrhu tijelo se širi, a najšira je na gornjoj trećini. Na prijelazu prema glavici opet se sužuje. Glavica je odijeljena jednostrukom profilacijom u obliku diska kakav je i na samom vrhu. Između dva diska je bikonična poliedarska glavica.
 - datacija: IV. st
3. koštana igla (T. III, 1):
 - položaj: uz desno stopalo
 - dimenzije: sačuvana duž. 8 cm; šir. 0,3 – 0,5 cm
 - opis: ukosnici nedostaje vrh i glavica, a samo tijelo je opet najšire na sredini.
4. staklena boca (T. III, 2):
 - položaj: uz lijevo stopalo
 - dimenzije: sačuvana vis. 12 cm; šir. trbuha 10 cm
 - opis: trbušasta boca od koje je sačuvano blago ulegnuto dno iz kojeg se razvija blago bikonični trbuh iz kojeg se iz jasno istaknutog ramena izvija cilindrični vrat. Boja je mlječno bijela, a stjenke vrlo tanke. Obod se nije sačuvao.
 - datacija: IV. st.¹⁷
5. koštano vreteno (T. III, 3):
 - položaj: ispod stopala
 - dimenzije: duž. 17,5 cm; šir. 0,2 – 0,7 cm; vis. čaške na vrhu 2,5 cm; šir. čaške 2,2 cm.
 - opis: tijelo vretena postupno se sužava prema dnu na kojem je malo proširenja u obliku kuglice s profilacijom na prijelazu u tijelo. Na tijelu se nalazi 6 nepravilno raspoređenih, dvostrukih profilacija koje ga dijele na 7 polja. Na vrhu je mala istaka na koju se natakla čaška. Ona je sastavljena od dva dijela. Donji dio je kružan s 5 ureza s vanjske strane. Na taj dio se nastavlja čašasta, izdubljena "posudica" s malo zadebljanim i izvijenim obodom.
 - datacija: IV. st.

¹⁶ Ovaj tip koštane igle je karakterističan za ženske grobove, pretežno datirane u IV. st., iako se njihova pojava može vezati i za kasno III. st.; Usp. A. DULAR, 1979, 279.

¹⁷ Iako se ne može izvršiti cjelovita rekonstrukcija boce, za pretpostaviti je da se radi o tipu boce s trbušastim tijelom,

cilindričnim vratom i široko izvijenim obodom. One se u naseobinskim i grobnim cjelinama javljaju u raznim varijantama od kraja III do poč. V. st., a datacija našeg primjerka u IV. st. odgovara ostalim nalazima iz groba 1/I; Usp. I. FADIĆ, 1994, 159-160; I. FADIĆ, 1984, 128.

6. keramička zdjela (T. III, 4):

- položaj: na prsima
- dimenzije: šir. 21 cm; vis. 4,5 cm
- opis: zdjela je u potpunosti sačuvana. Obod je zaobljen i nenaglašen, a stijenke se u blagom luku spuštaju prema malo ulegnutom dnu, čiji se rubovi na unutarnjoj stijenci lagano ističu. Boja keramike je ciglasto-crvena, s djelomično sačuvanim crvenim premazom. Zdjela je neukrašena.
- datacija: dr. pol. IV. st.¹⁸

Uz prikazani materijal u grobnici je bilo i ponešto ulomaka stakla kojem zbog fragmentiranosti nije bilo moguće odrediti tip.

Gr. 1/I – zidana grobnica pravokutnog oblika orijentirana sjeverozapad - jugoistok. Zidovi grobnice izrađeni su od pravokutnih i kvadratnih kamenih blokova prosječnih dimenzija 20 - 30 cm, s dosta obilnom upotrebom žbuke kao vezivnim sredstvom. Širine zidova su 25 cm. Unutarnje stijenke grobnice fino su zaglađene žbukom. Dimenzije grobnice su: ukupna dužina 220 cm; dužina rake 170 cm; ukupna širina 130–135 cm; širina rake 80–85 cm. Originalna dubina grobnice nije poznata zbog devastacije njezinog gornjeg dijela, a sačuvana su samo zadnja dva reda zidanog okvira, pa relativna dubina iznosi 40–45 cm. Gornji dio uništen je odnošenjem zemlje i ponovnim zatrpavanjem, pa se na samoj površini grobnice pronašlo i raznog recentnog materijala. Devastacijom je došlo i do dislociranja kostiju koje su uglavnom smrvljene, ali su grobni nalazi srećom dijelom ostali sačuvani iako ni oni nisu, barem ne veći dio njih, *in situ*. Dno grobnice čine tegule koje su izvorno predstavljale pokrov Gr. 1/II. Jesu li one namjerno djelomično izravnate i presvučene žbukom, teško je tvrditi. Od priloga u grobnici pronašlo se (T. IV):

1. keramička svjetiljka (T. IV, 1):

- položaj: istočni kraj grobnice
- dimenzije: duž. 7 cm; šir. 5 cm; vis. 2,2 cm
- opis: u cijelosti sačuvana svjetiljka ovalnog oblika. Nos je kratak sa širokim kružnim otvorom. Središnji dio diska omeđen je istaknutim prstenom koji se prema unutra strmo spušta ka rupici u središtu. Puna jezičasta drška izlazi direktno iz spomenutog prstena i spušta se sve do dna lucerne. Dno je dvostruko kružno profilirano i malo udubljeno. Keramika je blijedo-žućkasta, a crveni premaz sačuvan je samo djelomično.
- datacija: VI. st.¹⁹

2. keramička svjetiljka (T. IV, 2):

- položaj: istočni kraj grobnice
- dimenzije: duž. 6,5 cm; šir. 4,7 cm; vis. 2,0 cm
- opis: svjetiljka ovalnog oblika organski povezanog tijela s nosom. Maleni disk je zatvoren prstenastom profilacijom. Na njemu je par ukrasnih kapljica raspoređenih oko otvora za ulje. Na ramenima se nalaze zrakasto postavljeni ukrasi s kapljicama na prijelazu prema nosu. Dno je udubljeno. Ručka je vertikalna pločasta. Keramika je blijedo-žućkasta, a crveni premaz sačuvan je samo djelomično.
- datacija: VI. st.²⁰

¹⁸ Posuda pripada tipu ARS form 50/B; J. HAYES, 1972, 71-72.

¹⁹ Sličan tip svjetiljke je karakterističan tip za vrijeme III. i IV. st., ali je isto tako poznato njezino imitiranje u kasnoantičko

vrijeme; B. VIKIĆ-BELANČIĆ, 1971, 117, i T. XXIII / 17. Prema dataciji ostalih grobnih nalaza, dataciju svjetiljke smo odredili u VI. st.

²⁰ Vidi prethodnu bilješku.

3. keramička svjetiljka (T. IV, 3):
 - položaj: istočni kraj grobnice
 - dimenzije: duž. 5 cm; šir. 5 cm; vis. ?
 - opis: fragmentarno sačuvana svjetiljka. Sačuvan je samo gornji dio na kojem je vidljiv prstenom omeđen disk. Iz njega se na ramenima zrakasto pružaju rebra između kojih su točkasti ukrasi. Keramika je blijedo-žućkasta, a crveni premaz sačuvan je samo djelomično.
 - datacija: VI. st.²¹
4. srebrna naušnica s poliedarskom glavicom (T. IV, 4)
 - položaj: istočni kraj grobnice
 - dimenzije: vis. 3 cm; šir. 0,2 cm; vis. glavice 0,6 cm; šir. glavice 0,5 cm
 - opis: srebrna naušnica s kružno profiliranom alkom kojoj je jedan kraj stanjen, a na drugom se nastavlja poliedarska glavica.
 - datacija: V. st. i dalje²²
5. par srebrnih naušnica s košaricom (T. IV, 5):
 - položaj: istočni kraj grobnice
 - dimenzije: vis. karika 2,1 cm; šir. karika 2,0 cm; vis. košarice 0,9 cm; širina košarice 1,1 cm; promjer alke 0,5 cm;
 - opis: obje naušnice su potpuno identične. Sastoje se od alke kružnog presjeka koja se stanjuje prema krajevima. Na 1/3 opsega se nalaze košarice stožastog presjeka iz kojih izlazi valjkasti dodatak. Čitave košarice su šuplje i pretpostavka je da je u njima bio ili koji dragi kamen ili staklena pasta. Na vrhu stošca je malena alka. Sve je rađeno od jednoga komada.
 - datacija: sred. VI. st.²³
6. brončani prsten s pločicom (T. IV, 6):
 - položaj: na pretpostavljenu mjestu lijeve ruke pokojnika, uz sjeverni zid grobnice
 - dimenzije: pr. 2,2 cm; šir. trake 0,5 cm; šir. pločice 0,7 cm; duž. pločice 1,3 cm
 - opis: brončani prsten s izduženom pločicom. Traka prstena je elipsastog presjeka

²¹ Vidi bilješku br. 19.

²² Ovaj tip naušnica se u raznim varijantama pojavljuje u nekropolama na širokom prostoru Panonije, Dalmacije, Istre i Slovenije. Vezan je prvenstveno za romansko kasnoantičko stanovništvo, ali je isto tako prisutan kod germanskih plemena koji ga preuzimaju od starosjedilaca prilikom seobe naroda. Na području provincije Dalmacije ovaj tip naušnice se u raznim varijantama pojavljuje u grobovima V. i VI. st., Kašić - Glavčurak, Pećinska Rika, Rakovčani kod Prijedora, gdje su vezane za istočnogotski materijal, u grobu iz Mandaline kod Šibenika i dr.; Usp. J. BELOŠEVIĆ, 1968, 241 i T. III; Z. GUNJAČA, 1976, 45; N. MILETIĆ, 1970, 120 i T. I; A. UGLEŠIĆ, 1990, 223 i T. VI. Na području Istre i Slovenije one se također vežu za period nakon seobe naroda, isto kao i naušnice s košaricom, a evidentirane su

na nekropolama Sorna kod Poreča, Dvograd, Frančin (A. ŠONJE, 1979, 91-111), Emona (L. PLESNIČAR - GEC, 1971, 121), Dravlje (M. SLABE, 1975, 2-24, T. VIII, X i XI), Rifnik (L. BOLTA, 1967, 404-405 i T. III, IV, V.) i dr.; Usp. I. SIVEC - RAJTERIĆ, 1978, 395.

²³ Slično prethodno opisanim naušnicama i ove su vezane za kasnoantički sloj stanovništva od kojih ga preuzimaju germanska plemena. Nalazi su relativno česti u grobnim cjelinama oko ranokršćanskih crkvice (D. MARŠIĆ - LJ. GUDELJ - M. LOZO, 2000, 123), a nalazimo ih i na nekropolama seobe naroda Bled - Pristava, Rifnik (L. BOLTA, 1967, 405 i T. II), Kranj (G. PICCOTTINI, 1978, 415), Rakovčani kod Prijedora (N. MILETIĆ, 1970, 122, 131 i T. III) i dr.

7. srebrni prsten s monogramom (T. IV, 7):

- položaj: istočni kraj grobnice;
- dimenzije: pr. 2,0 cm; šir. trake 0,3 cm;
- opis: srebrni prsten s neukrašenom alkom elipsastog presjeka. Glava je izvedena širenjem alke. Na glavi je urezan monogram: + IM(A);²⁴
- datacija: prva pol. VI. st.²⁵

Osim navedenih grobnih nalaza i priloga važno je napomenuti da se pri iskapanju grobnice naišlo na fragmente još jedne lucerne i na dosta usitnjene i fragmentirane ulomke staklenih boca razvraćenog oboda koje se često pronalaze na kasnoantičkim lokalitetima.²⁶

Novopronađena grobnica zajedno s onom otkrivenom 1980. g. predstavljaju tipične primjere zidanih grobnica kakve se javljaju od III. st., kako na području Dalmacije, tako i na prostoru čitavog Carstva, a vezana je između ostalog za prevladavanje inhumacijskog ritusa pokapanja.²⁷

Kako je Gr. 1 devastirana nisu ostali sačuvani svi elementi njezine izgradnje, te nam stoga ostaje pokušaj njezine izvorne rekonstrukcije. Grobnica je evidentno bila jednostavna, pravokutno zidana, te pokrivena pomičnim kamenim pločama. Položaj na kojem je izgrađena kao ukapalište je korišten dva puta, s tim da je prvi ukop, koji je sačinjavao grob pod tegulama (Gr. 1/II) datiran prema grobnim priložima u drugu pol. IV. st. Nakon više od jednog stoljeća, tj. u pr. pol. VI. st., položaj je ponovno u upotrebi (Gr. 1/I). Zbog sačuvanosti samo donja dva reda zidanog dijela grobnice nije moguće odgovoriti na pitanje da li je ona imala otvor na pročelju, kakav vidimo npr. na grobnici iz Vojnića koja je po mnogim elementima slična našoj.²⁸ Činjenica da se nije naišlo ni na kakav pristupni prostor koji bi vodio pročelnom otvoru upućuje da se ovdje najvjerojatnije radi o klasičnoj zidanoj grobnici s pokrovnim pločama bez frontalnog pristupa komori. Ovakav tip grobnice široko je prihvaćen i na području Salone, a javlja se već od III. st.,²⁹ te ga nalazimo na velikom broju kasnijih lokaliteta.³⁰

Tip grobnice s otvorom na pročelju u svrhu lakšeg polaganja mrtvacu, ali s pločama kao pokrovom koje u ovom slučaju nisu pomicane, predstavlja sljedeću razvojnu fazu prethodno opisanog tipa, a prema Cambiju, na području Salone javlja se od IV. st.³¹

Istom tipu pripada i grobnica iskopana 1980. g. s tim da je ona kudikamo složenije građe, jer osim što je pristupni prostor na njezinu istočnom kraju posebno izrađen, u unutrašnjosti grobnice se uz oba bočna zida nalaze *clinae* za polaganje pokojnika, a između njih je kanal za deponiranje kostiju koji je u ovoj grobnici iz nepoznatih razloga zatvoren pločama - stelama. Po navedenim

²⁴ Zbog oštećenosti teško je reći da li se u monogramu nalazi urezano MA u ligaturi, ali ostavljamo takvu mogućnost.

²⁵ Za naš primjerak analogije možemo pronaći u grobnim nalazima kasnoantičko – ranosrednjovjekovnih nekropola, npr. Kašić - Glavčurak, Korito kod Duvna i dr.; Usp. J. BELOŠEVIĆ, 1968, 231 i T. III; SALONA CHRISTIANA, 1994, 239-241.

²⁶ Pretpostavka je da se radi o staklenim bocama sa trbušastim tijelom i široko izvijenim zadebljanim obodom karakterističnim za kasnoantičke i starokršćanske lokalitete (Srima – Prižba, Gata, Galovac i dr.); Usp. I. FADIĆ, 2005, 222-255; I. FADIĆ, 1994, 217-219.

²⁷ M. C. TOYNBEE, 1971; J. MORRIS, 1992, 31 i d.

²⁸ Sličnosti ove i naše grobnice su dimenzija, ali i višekratni ukopi koji odgovaraju dataciji dugopoljske; usp. M. SANADER, 2000, 225-236.

²⁹ E. DYGGVE, 1989, 90 i sl. V/8.; B. KIRIGIN et alii, 1987, 40 i d.

³⁰ N. CAMBI - A. GAMULIN - S. TONKOVIĆ, 1999, 41-50 ; B. KIRIGIN et alii, 1987, 40 i d.; M. MARIĆ, 2005, 74-84; M. MARIĆ, 2005, 113-120; D. MARŠIĆ, 2005, 209-218; M. SANADER, 2000, 225-236

³¹ N. CAMBI, 1993, 147-181; N. CAMBI, 2000, 79-108.

elementima ova grobnica ima sve što i klasične grobnice na svod, osim što joj je pokrov izrađen od ploča – stela, a ne po principu bačvastog svoda. Prema tome ona predstavlja izraziti prijelazni tip od klasičnih pravokutnih zidanih grobnica prema grobnicama s bačvastim svodom.³²

Svi navedeni tipovi koji se sastoje od podzemne komore prekrivene ili bačvastim svodom ili pak pločama, nazivaju se na salonitanskom području *piscinae*.³³ Iako se može izraditi tipologija ovih grobnica, što se vidi i prema samom slučaju kakvav smo zatekli u Dugopolju, ipak se ne može pojedini tip svrstati u određeno vrijeme, posebno kada se radi o kasnijem dobu antike, tj. razdoblju od IV. do VII. st., kada se i javljaju zadnji primjeri grobnica pod svodom s otvorom na pročelju.

Zbog relativne kronologije grobnica u Dugopolju, prava je šteta što se u Gr. 2 nije pronašlo nikakvog materijala koji bi nam barem okvirno dao elemente za doba njezine izgradnje. Ovakvo se posredstvom datacije Gr. 1/I i 1/II, može pretpostaviti da i Gr. 2 nastaje negdje u okviru dr. pol. IV. – prve pol. VI. st. Iako se radi o relativno širokom vremenskom periodu, preciznija datacija se ne može ponuditi.

Vrijeme korištenja ovog tipa grobnica ukazuje da se u njima ukapalo pogansko i kršćansko stanovništvo, posebno kroz III. i IV. st. Ovo je interesantna činjenica jer nam prilozi i nalazi u Gr.1 ukazuju na dva potpuno različita ritusa. Mlađi grob Gr. 1/I je, s obzirom na dataciju, te nalaz prstena s ugraviranim križem i monogramom, sigurno kršćanski. To isto ne bismo mogli tvrditi za Gr. 1/II u kojem je pokojnici na prsa stavljena posuda što je klasičan poganski ritus pokapanja. Ipak, treba biti oprezan jer je doba IV. st. još uvijek dobrim dijelom pogansko, posebno na ruralnim područjima kao što je ovo, iako je u blizini Salone kao centra širenja kršćanstva.³⁴ Bez obzira na to je li pokojnica bila kršćanka, evidentno je da su poganski elementi vjerovanja još duboko usađeni u svijest okoline, što se vidi po samom ritualu korištenju pri pokopu. Period koji je protekao između prvog i drugog ukopa bio je, nazovimo ga tako, transformacijsko doba, kada se pomalo gube poganske tradicije. Drugi ukop koji je uslijedio nakon više od jednog stoljeća, svjedoči nam promjenu u vjerovanju unutar jedne zajednice koja evidentno postaje kršćanska. Vjerojatno je i u ovom slučaju, s obzirom na nakit, riječ o pokojnici, a poznato je da su ženski ukopi bili kudikamo bogatiji u starokršćansko doba.³⁵

Uz zajednicu kojoj pripadaju pokojnici u istraženim grobnicama, vezuje se pitanje konteksta u kojem su se one pronašle. Ovo pitanje potaknuo je već Cambi 1980. g. koji tada pronađenu grobnicu vezuje uz obližnji toponim Crkvina.³⁶ Jasno je da se s obzirom na spomenuti toponim može očekivati pronalazak starokršćanske crkve, uz koje se gotovo u pravilu nalaze zidane grobnice pod svodom ili s pokrovnim ravnim pločama.³⁷ Međutim, ovom problemu vratit ćemo se kasnije nakon što se osvrnemo na nalaze s ostalih sektora istraživanja koja dopunjuju naša zanimanja.

³² Postoji mogućnost da je ova grobnica u svom izvornom obliku i imala bačvasti svod, ali da se on iz nepoznatih razloga uništio (slučajno ili namjerno), te da je tek onda došlo do ugrađivanja stela u gabarite grobnice, čime se između ostalog pokrio i kanal za deponiranje kostiju.

³³ N. CAMBI, 1984, 227-241.

³⁴ Poganske tradicije u ritualu pokapanja i dugo nakon ustoličenja kršćanstva dobro pokazuju grobne menze s

rupama za izljevanje žrtve ljevanice u grobove na kršćanskim grobljima; Usp. N. CAMBI, 1984, 227-241.

³⁵ B. MIGOTTI, 1998, 96.

³⁶ N. CAMBI, 2000, 101-102.

³⁷ N. CAMBI - A. GAMULIN - S. TONKOVIĆ, 1999, 41-50; V. PAŠKVALIN, 1970, 667-689; LJ. GUDELJ, 2000, 95-113; D. MARŠIĆ - LJ. GUDELJ - M. LOZO, 2000, 114-128; D. MARŠIĆ, 2005, 209-218.

SEKTOR 2 (Sl. 1, 2) - 100 m sjevernije od opisanih grobnica, na katastarskim česticama br. 1059/1 i 1059/2, vlasništva Mirka Smodlake, rekognosciranjem se uočila manja koncentracija antičkih keramičkih i staklenih fragmenata. Osim toga, okolni ogradni zidovi djelomično su građeni od obrađenih kamenih blokova s tragovima antičke žbuke, što je uz nalaze kockica mozaika bio dovoljan znak da se upravo na ovoj poziciji traže objekti uz koje su vezani spomenuti grobovi. U razgovoru s vlasnikom zemljišta doznalo se da se pri krčenju i pri sadnji vinograda nailazilo na zidove i kosti. Kako se radi o relativno veliku prostoru, provedena su geofizička istraživanja koja su potvrdila očekivanja.³⁸ Na širem području ustanovljeno je postojanje više zidanih konstrukcija, što nam je dalo za pravo da zaključimo kako se ovdje radi o naseobinskom kompleksu vezanom uz prostor Vučipolja. Zidovi se na ispitanje tri parcele pružaju na različitim dubinama i u različitim smjerovima, ali je intenzivna obrada zemljišta uzrokovala dosta isprekidanu sliku struktura objekata. Manja sondažna iskapanja izvršena su na položaju koji je pokazivao najgušću koncentraciju arhitekture i to upravo na onom mjestu na kojem su nalažene kockice mozaika.³⁹

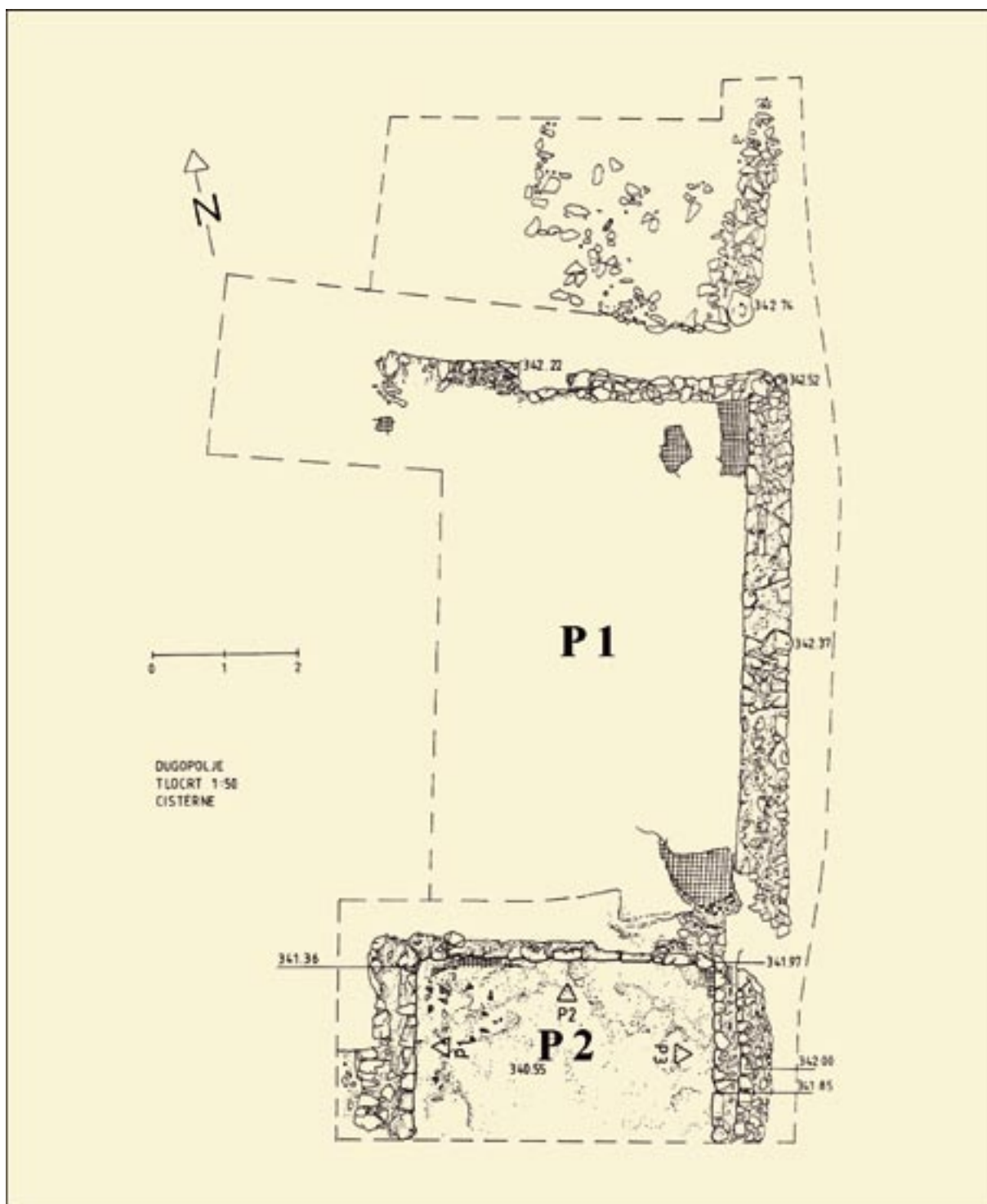
Istražen je prostor od cca 105 m² pri čemu su evidentirane dvije pravokutne prostorije, orijentirane u pravcu sjeveroistok – jugozapad (Sl. 5). Prostorija 1 (P1) nalazila se na gornjoj terasi s plićim slojem zemljišta što je uzrokovalo veću devastaciju njezinih zidova pri krčenju, pa su oni sačuvani u visini od samo 20 cm. Prostorija 2 (P2) je u puno boljem stanju, jer su njezini zidovi sačuvani do visine od 1,30 m.

Kako zapadni dio P1 nije istražen, nije bilo moguće utvrditi njezinu ukupnu površinu. Otkrivena su njezina 3 zida (A - istočni, B(D) - južni, i C - sjeverni), građena u tehničar *opus incertum* s dva lica građena od većih pravilnih pravokutnih blokova povezanih znatnim količinama žbuke, dok je međuprostor ispunjen manjim amorfnim kamenjem. Zid A se u smjeru sjeveroistok – jugozapad pruža u dužini od 8 m, a debljina mu je 55 cm. Okomito na njegov sjeverni kraj, prema zapadu se nastavlja zid C debljine 30 cm, istražen u dužini od 6 m. Na trećem metru od sjeveroistočnog kuta prostorije, zid C se prekida u širini od 0,5 m, ali je teško reći radi li se o prolazu ili je na tom mjestu zid u potpunosti izvađen krčenjem. Na jugoistočnom kraju P1 nailazimo na dvostruki zid. Zid D građen je kao i prethodno opisani, a sačuvan je u dužini od samo 0,5 m. Na njegovo vanjsko lice naslonio se zid B izgrađen od pravilnih isklesanih pravokutnih ploča. Ovaj zid debljine 25 cm pruža se u smjeru istok – zapad u dužini od 5,5 m tvoreći sjeverni zid P2. Na južnom dijelu P1 na koti 342.399 mnv naišlo se na mozaičku podnicu izrađenu od jednobojnih bijelih tesera. Pošto se znalo da se ne će moći istražiti čitava prostorija, nije se prišlo otvaranju čitave površine mozaika, jer bi u protivnom došlo do propadanja mozaičke podnice. Uz zid A i C napravljene su manje sonde koje su dokazale da se mozaik raspoređuje na čitavoj površini prostorije. Mozaik je nalegao na debeli sloj crvene vodonepropusne žbuke, što nam je jasno pokazalo da se radi o klasičnoj antičkoj cisterni.

P2 je puno bolje sačuvana jer se nalazi uz ogradni zid koji je uzrokovao veće taloženje zemljanog sloja. Zidovi E i G, odnosno istočni i zapadni zidovi prostorije građeni su u tehničar *opus incertum*, isto kao i zidovi P1. Uz unutarnje lice zida E naslonio se drugi, zid F, građen od pravilno isklesanih kamenih ploča povezanih žbukom. Ovaj zid u potpunosti odgovara zidu B.

³⁸ Ispitivanja je provela tvrtka "Geoarheo" iz Zagreba pod vodstvom Gorana Skelca, a osim navedenih katastarskih čestica geofizičkim metodama ispitana je i parcela br. 1056/5.

³⁹ Na ovom mjestu moramo izraziti zahvalnost gosp. Smodlaku što nam je dopustio iskapanje na spomenutoj lokaciji koja je dobila ime "Kapulica" zbog zasađenog povrća na njoj.

Sl. 5. *Nacrt otkrivenih dijelova Prostorija 1 i 2 na Sektoru 2*
 Fig. 5. *Plan of excavated parts of Room 1 and Room 2 in Sector 2*

Unutarnje lice ova dva zida bilo je prevučeno vodonepropusnom žbukom, sačuvanom samo u tragovima. Po svemu sudeći ogradni zid dviju parcela presjekao je ovu prostoriju napola, a interesantno je da se na georadarskim snimkama upravo na južnom kraju ove prostorije može očitati polukružna formacija kojom je možda završavala ova prostorija. I P2 izvorno je bila pokrivena mozaičkom podnicom utisnutom u vodonepropusnu žbuku, što se vidi na nekoliko mjesta uz same zidove. Radi se o istoj vrsti mozaika kao i u P1. U jednom trenutku dolazi do uništenja ove podnice (podnica 1) koju se prekriva slojem fragmentiranih tegula iznad kojih se pravi tvrda žbukana podnica (podnica 2). To se najbolje vidi u sjeveroistočnom kutu prostorije gdje je jasan odnos ovih dviju faza podnica.

Poduplavanje zidova, mozaička podnica, te mogućnost postojanja polukružne formacije na južnom kraju ukazuje nam da i u ovoj prostoriji možemo vidjeti vodospremu ili neki drugi objekt vezan uz vodu.

Međusobni odnos dviju opisanih prostorija, te karakteristike njezinih gradnji pokazuje nam da se radi o linijski, niz padinu povezanom sustavu piscina (*piscina limaria*), čija su dna položena na različitim niveletama terena u svrhu taloženja nečistoće, te lakšeg korištenja vode. U pravilu piscine nisu bile ukopavane u zemlju, osim možda njezinih unutarnjih, obično sjevernih strana, dok je na donjoj strani čest nalaz vanjskih kontrafora koji čine protutežu vodenoj masi i njezinu jakom pritisku na zidove građevine.⁴⁰ U slučaju P1 za sada nemamo podataka o vanjskim kontraforima, ali ojačanje sjevernog zida P2 moglo je imati tu ulogu. Poduplavanje zida u P2 može se objasniti i činjenicom da je ona svojim donjim dijelom bila ukopana u zemlju zbog čega je dupli zid amortizirao vanjski pritisak zemlje u trenucima kada je razina vode u njoj bila niska.⁴¹ Ova teorija nije ograničena samo na ukopane vodospreme, odnosno cisterne, jer dosta njih koje su čitave nadzemne imaju ojačanja u obliku duplih zidova u svojim donjim slojevima, npr. Mala Proversa,⁴² Srma,⁴³ Potirna⁴⁴ i dr. Kako bilo, pritisak koji vrši voda i njegovo amortiziranje može se navesti kao jedini pravi razlog, na ovaj način izvedenom graditeljskom projektu.

Sitni se materijal koji je pronađen pri iskapanju opisanih građevina sastoji uglavnom od velike količine tegula i cigli, te nešto keramike i stakla. Sve je dosta fragmentarno sačuvano. Najznačajniji je nalaz skupine od nekoliko amfora koje nam svojim položajem u P2, na razini podnice 2 govori u prilog teoriji o prenamjeni ove prostorije u skladište.⁴⁵ Radi se o amforama tipa KEAY LIII (LR I) (T. V, 1, 2) i KEAY LXV (LR II) (T. V, 3), KEAY XC (T. V, 4) i KEAY LXIV (T. V, 5). Prva dva tipa pripadaju istočnomediteranskoj produkcijskoj zoni V. - VII. st., s tim da se prvi tip pripisuje radionicama na Rodu, Cipru, jugoistočnoj Turskoj i sjevernoj Siriji, a služio je uglavnom za transport ulja.⁴⁶ Drugi spomenuti tip se pripisuje radionicama na Pontu i nekim otocima Egeje, a služio je za transport vina.⁴⁷ Na našem području taj tip amfora je relativno čest nalaz, a nalazimo ih na podmorskim i kopnenim nalazištima vezanim uz urbana

⁴⁰ M. SUIĆ, 2003, 332.

⁴¹ A. TREVOR – HODGE, 2002, 58–66.

⁴² M. SUIĆ, 1952, 174–189.

⁴³ Z. GUNJAČA, 1991, 269–290; Z. GUNJAČA, 2005, 39–42.

⁴⁴ D. RADIĆ, 2005, 23–32.

⁴⁵ Drugog objašnjenja ne vidimo, a da su manje cisterne pretvarane u skladište vidimo i na drugim lokalitetima. Usp. K. DŽIN, 2006, 122. Koji su razlozi tome možemo samo

nagađati. Možda je u pitanju pad broja populacije naselja što rezultira smanjenjem potrebe za vodom ili opći pad standarda života i nemogućnost obnove mozaičnih podnica cisterni zbog čega se prostorija prenamjenjuje u skladišni prostor. Ukopanost u zemlju i debeli zidovi su sigurno pogodovali održavanju pogodne temperature za skladištenje poljoprivrednih proizvoda.

⁴⁶ S. J. KEAY, 1972, 26–278; P. REYNOLDS, 1995, 71 i d.

⁴⁷ S. J. KEAY, 1972, 352–357; P. REYNOLDS, 1995, 71 i d.

i ruralna središta.⁴⁸ Druga dva tipa pripadaju istovremenoj sjevernoafričkoj, odnosno tuniškoj proizvodnji, s tim da tip KEAY XC ipak ima nešto raniju dataciju od sredine IV. do sredine V. st.⁴⁹ Na temelju datiranja amfora može se okvirno datirati spomenuta prenamjena prostora u V. / VI. st. Od finije keramike pronašlo se samo nekoliko ulomaka i to tipa ARS, form 99/C (T. VI, 1),⁵⁰ i LR C, form 3/F – H (T. VI, 2),⁵¹ oba datirana u VI. st. Nekoliko ulomaka kuhinjske keramike tamne boje, s dosta kalcita u svojoj gruboj fakturi pripadaju trbušastim lončićima s izvijenim obodom, dosta čestim pojavama na svim lokalitetima kasnoantičkog doba, a svoje trajanje nastavljaju kroz čitav rani srednji vijek (T. VI, 3, 4, 5, i 6).⁵² Jako bitni nalazi su nam i dva novčića koja odgovaraju ovom horizontu lokaliteta.⁵³

Jedini materijal koji datira iz dosta ranijeg doba (I. st.) je fragment tegule s pečatom SOLONAS pronađen u masi tegula iz P2. Ono nam nije dokaz kojim bi na ovoj lokaciji mogli izdvojiti horizont I. st., jer je reupotreba građevnog materijala, posebno tegula, dosta česta, poglavito u doba kasne antike kada produkcija tegula opada.⁵⁴

SEKTOR 3 (Sl. 1) – na položaju iznad Banjača, na visini od 392 mnv smjestio se vrh Pupavica. Radi se o malenom, prema jugu blago nagnutom platou dimenzija 75 x 30 m s kojeg se pruža pogled na čitav dugopoljski kraj do kliškog prijevoja. Pri rekognosciranju navedenog položaja evidentirana je manja količina antičke keramike, te jedva primjetni ostatci zidanih struktura. Zbog toga se prišlo sondažnom iskapanju, pri kojem su napravljene tri manje sonde, na položajima koji su se činili najinteresantnijim. U sve tri sonde utvrđeno je postojanje više antičkih zidanih struktura, sačuvanih samo u najnižim slojevima. Ipak i na temelju toga moglo se uočiti da se radi o klasično antičkom načinu gradnje zidova s dva lica i ispunom od sitnog amorfnoga kamena s relativno dosta upotrebe žbuke kao vezivnog sredstva. Širina gotovo svih zidova iznosi 50 cm. (Sl. 6)

U sondi 1 smještenoj na središnjem dijelu platoa zabilježene su dvije prostorije, od kojih je jedna orijentirana sjever – jug (dim. 9 x 6 m), a druga istok – zapad (od nje je istražen samo dio dimenzija 3,5 x 5,5 m). Sonda 2 iznijela je na vidjelo dio prostorije dimenzija 6 x 5 m, orijentirane sjever – jug.

U okviru ovih prostorija od sitnog materijala pronašlo se relativno dosta fragmentiranih komada tegula i cigli, a od ostalih nalaza izdvajaju se isto tako fragmentirani ostatci kuhinjske keramike, amfora, te nešto staklenih ulomaka. Kako je materijal dosta uništen, tipološki se uspjelo odrediti samo kasnoantičku amforu KEAY LXV (LR II), što nam pokazuje da se radi o lokalitetu koji je istovremen s prethodno opisanim cjelinama. Više od ovog u ovom trenutku ne možemo reći.

⁴⁸ Z. BRUSIĆ, 1974, T. II i V; Z. BRUSIĆ, 2005, 263–264; Z. GUNJAČA, 1976, 46.

⁴⁹ S. J. KEAY, 1974, 382; P. REYNOLDS, 1995, 51–53.

⁵⁰ J. HAYES, 1972, 153–154.

⁵¹ J. HAYES, 1972, 329–338.

⁵² Z. BRUSIĆ, 1980, 77 i d.; Z. BRUSIĆ, 2005, 261–263.

⁵³ 1. Valentinijan II., Teodozije Veliki ili Arkadije. Ae 4, dosta ishaban, kovnica nečitka. Av. [D N ...]VS P [F AVG]. Prikaz vladara u draperiji i s dijademom od bisera u dva reda na glavi.

Rv. Prikaz nejasan, (možda vijenac s natpisom VOT...).

2. Valentinijan II. Ae 4, malo deformiran, djelomično čitljiv, kovnica nečitka.

Av. [D N VALENTIN]IANV[S P F AVG]. Prikaz vladara u draperiji i s dijademom od bisera u dva reda na glavi.

Rv. [SALVS REI -PVBLICAE]. Viktorija u pokretu ulijevo, s tropejom prebačenim preko ramena, za kosu drži klečeceg zarobljenika. Lijevo u polju Kristogram.

⁵⁴ M. KATIĆ, 1994, 209.–212.

Sl. 6. Slika otkrivene prostorije na Sektoru 3
 Fig. 6. Excavated architecture in Sector 3

III. ZAKLJUČAK

Položaj uz glavne cestovne pravce sigurno je odigrao veliku ulogu u ekonomskom životu ovog prostora. Dugopoljski prostor okružuje više antičkih cestovnih pravaca s ulogom magistralnih prometnica, odnosno poveznica salonitanske luke i unutrašnjosti provincije. Prijevojem između brda Orguz i Metaljka koji se nalazi 200 metara sjeverozapadno od lokaliteta, prolazila je cesta *a colonia Salonitana ad fines provinciae Illyrici* koja se spuštala preko Križica na Dicmo.⁵⁵ Također se nešto zapadnije od dugopoljskog naselja Kapele od iste ceste jedan krak odvajao prema današnjim mjestima Liska i Bisko, a u ono doba glavna smjernica je bio Tilurij i prijelaz preko rijeke Cetine.⁵⁶ Dugopoljskim krajem išla je još jedna prometnica koja se od glavne magistrale odvajala kod Klapavica, te zatim uz sjeverne obronke Mosora išla prema sjeveroistoku gdje se opet spajala s onom koja ide prema Tiluriju.⁵⁷ Abramić u svom radu ucrtava cestu koja se od Kapele u polukružnom luku spaja s cestom koja prelazi preko Biska prema Tiluriju.⁵⁸ Prema ovom kratkom pregledu jasno je da je lokalitet u Vučipolju bio u središtu prometnih pravaca, a postoji mogućnost da se čak i nalazio točno na pravcu koji je od Kapele kretao prema Tiluriju. Ovo

⁵⁵ I. BOJANOVSKI, 1974, 55; F. BULIĆ, 1903, 120; N. CAMBI, 2000, 79–80.

⁵⁶ F. BULIĆ, 1903, 120; N. CAMBI, 2000, 80.

⁵⁷ F. BULIĆ, 1903, 120.

⁵⁸ M. ABRAMIĆ, 1927, T. III.

je jako bitna konstatacija jer nam pruža mogućnost da s velikom vjerojatnošću pretpostavimo postaju vojnog ili civilnoga karaktera, a uz koju se mogao razviti i veći naseobinski kompleks. Tu mogućnost napominje već Cambi, te uz nadziranje prometnih pravaca povezuje nalaze rimskih vojničkih stela u istraženoj grobnici.⁵⁹ Ipak našim istraživanjem nismo ušli u trag ostatcima koji bi vremenski odgovarali stelama, tako da eventualno pitanje mjesta stacionara vojnih jedinica još uvijek ostaje neriješeno.⁶⁰

Kako je položaj na cesti imao svoje prednosti, isto je tako odigrao veliku ulogu i u konačnoj propasti lokaliteta, jer su se ovim pravcima kretala barbarska plemena prilikom provala na područje Dalmacije. Nemiri koji počinju od IV. st., a kulminiraju u vrijeme bizantsko-gotske borbe, često vođene upravo oko Salone, dodatno donose nesigurnost u ovo područje.⁶¹ U tom smislu treba gledati i dvojnost egzistencije kroz VI. st. uz polje na položaju Sektor 2, ali i na brdu Pupavica (Sektor 3). Pojava procesa *kastelizacije* karakteristična je za ovo doba, a vezuje se za opću nesigurnost stanovništva zbog čestih ratnih stanja. Iako se ovom procesu na našoj obali nije posvetilo dovoljno znanstvene pozornosti, činjenica je da se na mnogim istaknutim položajima nalazi kasnoantički materijal, npr. gradina Šutanj kod Klapavica, na šibenskom prostoru gradine Sv. Ana, Popelji, te Tradanj.⁶² Ipak, oprez je potreban pri definiranju pojedinih lokaliteta na istaknutim, visinskim točkama, jer postoji mogućnost da se radi o refugijima za civilno stanovništvo okolnih posjeda, ali i o vojnim punktovima postavljenim radi nadgledanja teritorija. Ovo posljednje posebno vrijedi za strateški dobro postavljene točke u prostoru. Za naselje na Pupavici nemamo dovoljno elemenata kojim bi se odlučili između ova dva tipa, ali se mora napomenuti da položaj nije nimalo beznačajan.

Iako na temelju istraživanja nismo dobili kompletnu sliku naseljenosti na prostoru Vučipolja, možemo iznijeti preliminarne zaključke prema postignutim rezultatima. Jasno je da je prostor Vučipolja zbog svojih prirodnih osobina i položaja na magistralnom putu bio iznimno privlačan za formiranje jednog gospodarskog imanja tipa *villa rustica*. Položaj uz plodno polje, na blagoj padini brda izloženoj insolaciji, u potpunosti odgovara brojnim drugim primjerima na našoj obali i u unutrašnjosti.⁶³ Karakter zemljišta je omogućavao intenzivno bavljenje poljoprivredom koja i danas prevladava u dugopoljskom kraju. Kako danas, tako se i u antičko doba pretpostavlja uzgoj vinove loze, a mali doprinos tom zaključku je figurica rimskog boga Libera pronađena negdje na području Dugopolja.⁶⁴ Sklop cisterni s mozaičkim popločanjima govori o bogatstvu imanja koje se moglo zasnivati na upravo navedenim karakteristikama prostora. U zamišljenoj projekciji prostorne organizacije čitavog naseobinskog sklopa, grobnice možemo smjestiti uz komunikaciju koja je vodila od centra imanja (*edificio*) prema polju (*ager*). Donja vremenska granica lokaliteta određena je nalazima iz Gr. 1/II u dr. pol. IV. st. U ovoj fazi još je uvijek jaka poganska tradicija što ukazuje i način pokopa u grobnici. Iako se nije ušlo u trag crkvenoj građevini, njeno postojanje u sljedećim stoljećima je velika vjerojatnost na što može ukazivati i sam toponim Crkvine na kojem je lokalitet smješten, te tip grobnica Gr. 1/I i Gr. 2 kakav se često javlja uz takva zdanja. Prema tome, u slučaju ovog kompleksa može se pretpostaviti kontinuitet na liniji *villa rustica* – starokršćansko središte, što je čest slučaj na ruralnim prostorima V. i VI. st.⁶⁵ Samo na prostoru Dalmacije

⁵⁹ N. CAMBI, 2000, 98–99.

⁶⁰ Materijal iz I. st. pronađen pri istraživanju svodi se jedino na dvije tegule s fragmentiranim pečatima PANSIANA i SOLONAS, što nije dostatno da ovaj lokalitet promatramo u vremenskom kontinuitetu od I. do VI. st. Ovakvo nam ostaje mogućnost da i dalje tražimo položaj odakle su donesene stele i tegule I. st.

⁶¹ J. J. WILKES, 1969, 416–437; A. UGLEŠIĆ, 1992, 65–78.

⁶² Z. GUNJAČA, 1976, 46.

⁶³ M. ZANINOVIĆ, 1967, 357–369; M. ZANINOVIĆ, 1995, 87–96.

⁶⁴ J. ŽANIĆ – PROTIĆ, 1988, 27.

⁶⁵ V. BEGOVIĆ – I. SCHRUNK, 2001, 157–172.

takvi primjeri su zabilježeni u Mulinama na otoku Ugljanu,⁶⁶ Lovrečini i Bolu na otoku Braču,⁶⁷ Ublima na otoku Lastovu,⁶⁸ Galovcu⁶⁹ i dr. Povijesno-civilizacijske promjene koje su dovele do postupne infiltracije kršćanstva u ruralna područja unutrašnjosti zahtijevala su i gradnju kulturnih objekata u službi okolnog stanovništva.⁷⁰ Tijekom V. i VI. st. na širem području Vučipolja dolazi do disperzije naselja i stanovništva jer manje istovremene aglomeracije nalazimo na položaju Crkvina, na brdu Pupavica, te na lokalitetu Banjače gdje je evidentirano manje ruralno naselje.⁷¹ S obzirom na to, lokalitet Crkvina u Vučipolju se može promatrati kao mogući kulturni centar za stanovnike navedenih naselja. Uz to nije zanemariti ni položaj u blizini magistralnih cesta, pa se u ovako položenim kulturnim centrima može tražiti pandan onima smještenim u pogodnim uvalama na plovnom putu Jadrana, kao što su npr. Polače – Mljet, Povelja, Lastovo i dr.⁷² Međutim, ostaje pitanje u kakvom je obliku, odnosno je li uopće ovo imanje nastavilo život nakon bizantsko-gotskih ratova koji su vođeni u njegovoj neposrednoj blizini. Materijal nam ne govori ništa o tom pitanju, ali kasnosrednjovjekovna nekropola koja se nalazila na samoj bifurkaciji ceste na položaju Kapela svjedoči o kontinuitetu sakralnoga karaktera lokacije.⁷³ Podatak o upotrebi fragmenata rimske nadgrobne stele i donjeg dijela kapitela (možda starokršćanske crkve) kao dijelova grobne arhitekture na nekropoli potpuno se uklapa u priču o kontinuiranu životu na ovom prostoru.

Za zaključak možemo samo napomenuti da o lokalitetu još uvijek znamo vrlo malo, te smatramo da je potrebno nastaviti istraživanje ne samo ovog lokaliteta nego i čitavog dugopoljskog kraja. Ono nam može iznijeti na vidjelo naseobinske komplekse kojima bi mogli protumačiti razvoj zaleđa glavnoga grada rimske provincije Dalmacije. Na ovom prostoru u doba nakon pacifikacije u I. st. možemo s velikom vjerojatnošću pretpostaviti prisutnost stalnog vojnog nadzora (nalaz stela), zatim razvoj imanja tipa *villa rustica* koja kasnije prerasta u starokršćanski kompleks. S obzirom na spomenuti nalaz kasnosrednjovjekovnoga groblja ne bi nas trebali iznenaditi ni nalazi iz ranosrednjovjekovnog doba. No, naše pretpostavke će potvrditi ili negirati neka buduća istraživanja.

Sl. 7. Kremen nazuvak iz podnožja Nasipa 1

⁶⁶ M. SUIĆ, 1960, 230–250.

⁶⁷ J. BELAMARIĆ – R. BUŽANČIĆ - D. DOMANČIĆ - J. JELIČIĆ-RADONIĆ - V. KOVAČIĆ, 1994, 28–41 i 84–90.

⁶⁸ J. JELIČIĆ-RADONIĆ, 2001, 197–220.

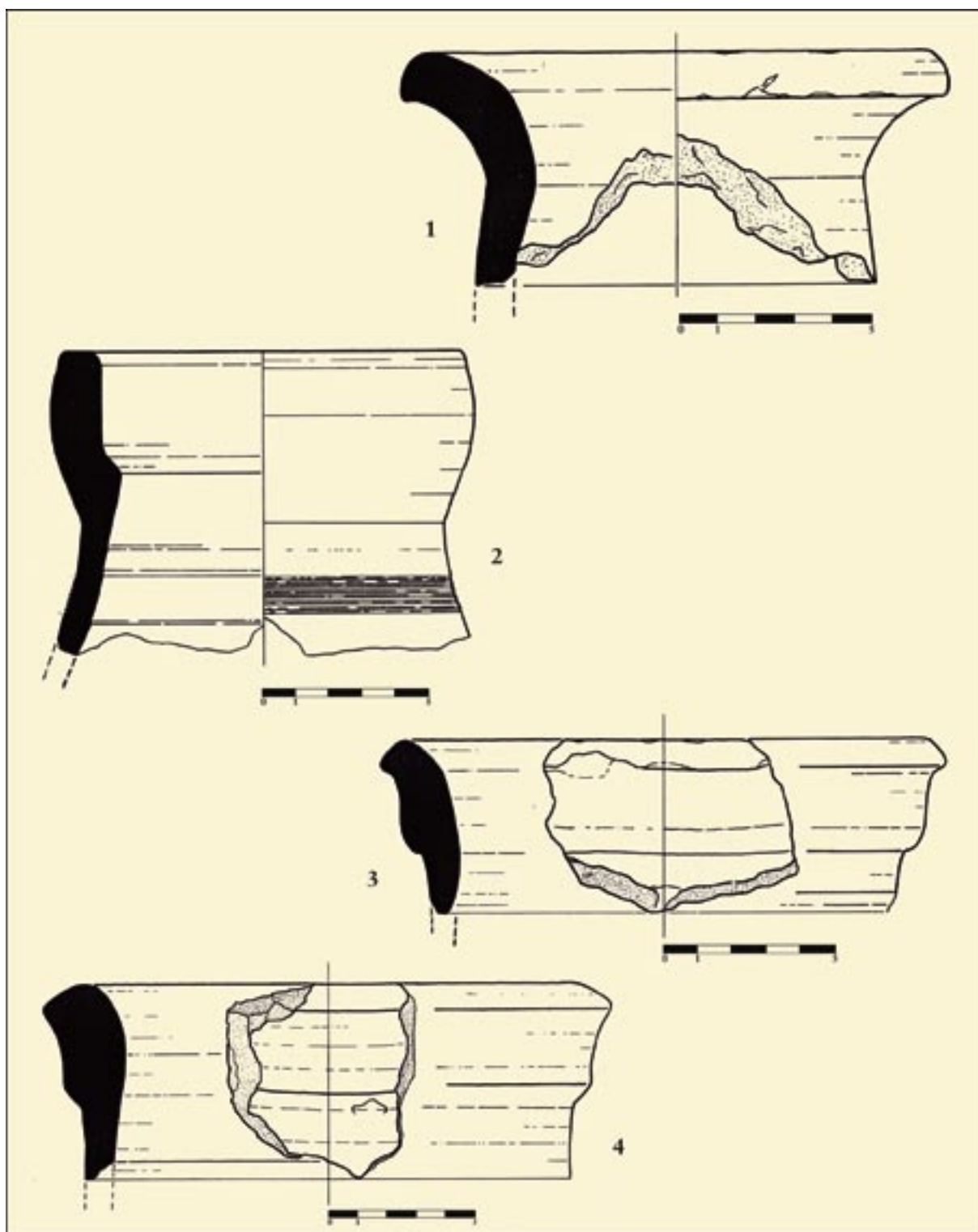
⁶⁹ BELOŠEVIĆ, 1997, 301–350.

⁷⁰ J. PERCIVAL, 1976, 183–199.

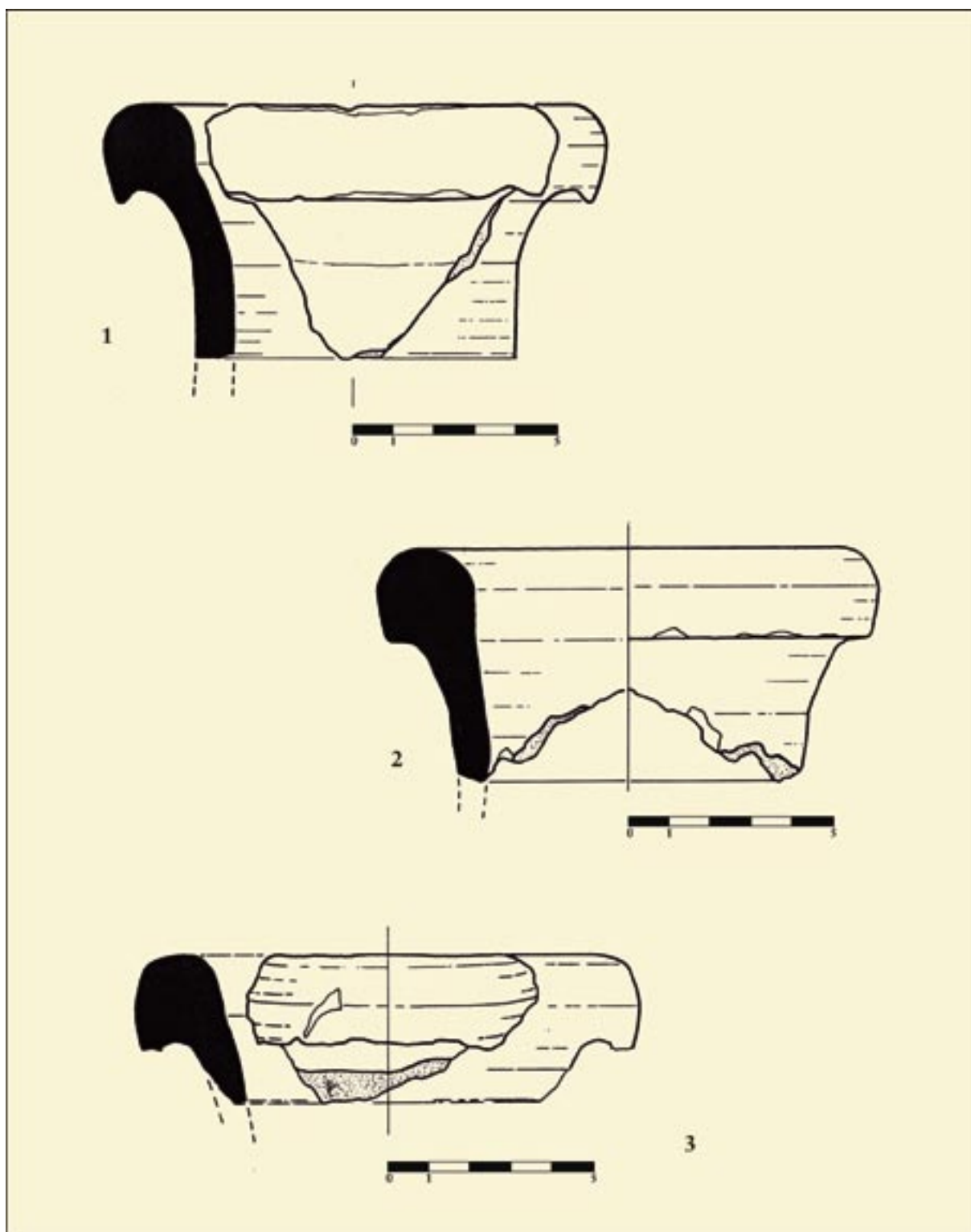
⁷¹ A. DURMAN - I. OŽANIĆ-ROGULJIĆ - I. MILOGLAV, 2006, 113–119.

⁷² Z. BRUSIĆ, 1993, 223–236.

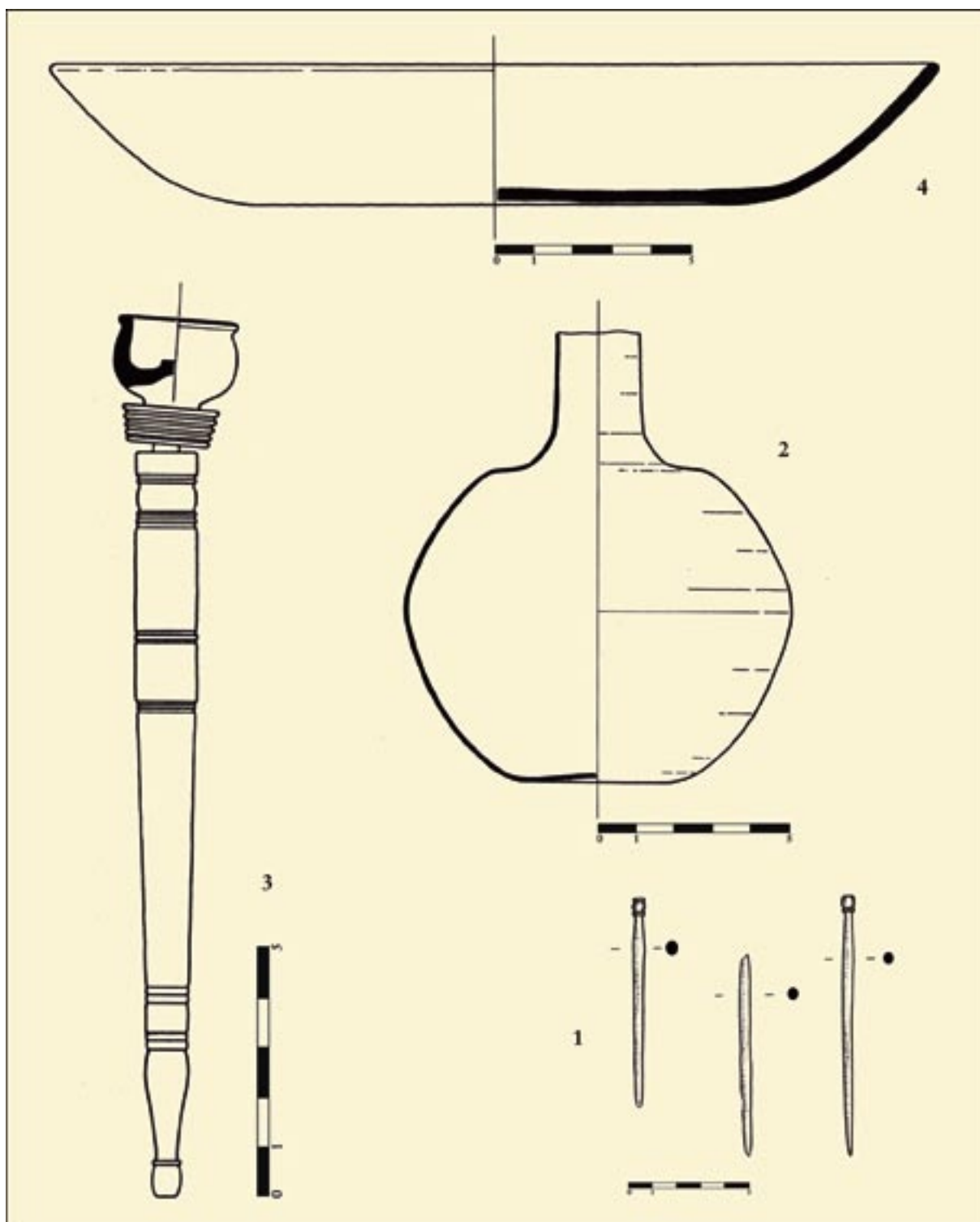
⁷³ U okviru istog projekta zaštitnih istraživanja na trasi autoceste Dugopolje – Bisko, istražilo se ukupno 170 grobova spomenute nekropole. Usp. H. GJURAŠIN, 2005, 78–80. Stećci s ove pozicije su i prije poznati, a Škobalj navodi da se lokalitet gdje se nalaze zove Crkvina; A. ŠKOBALJ, 1970, 297.

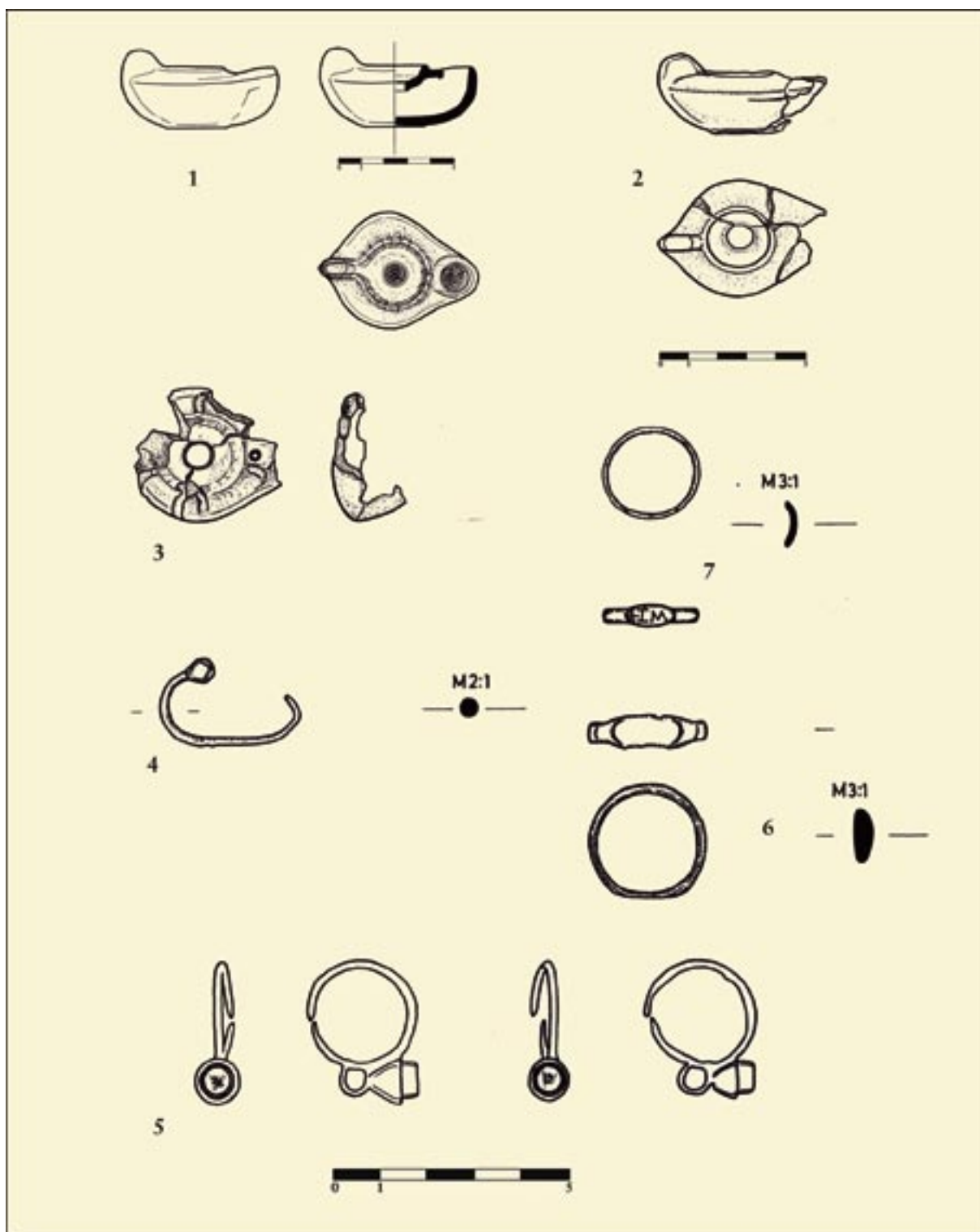
T. I. Materijal iz Nasipa 1 i 2
Pl. I. Finds from earthworks 1 and 2

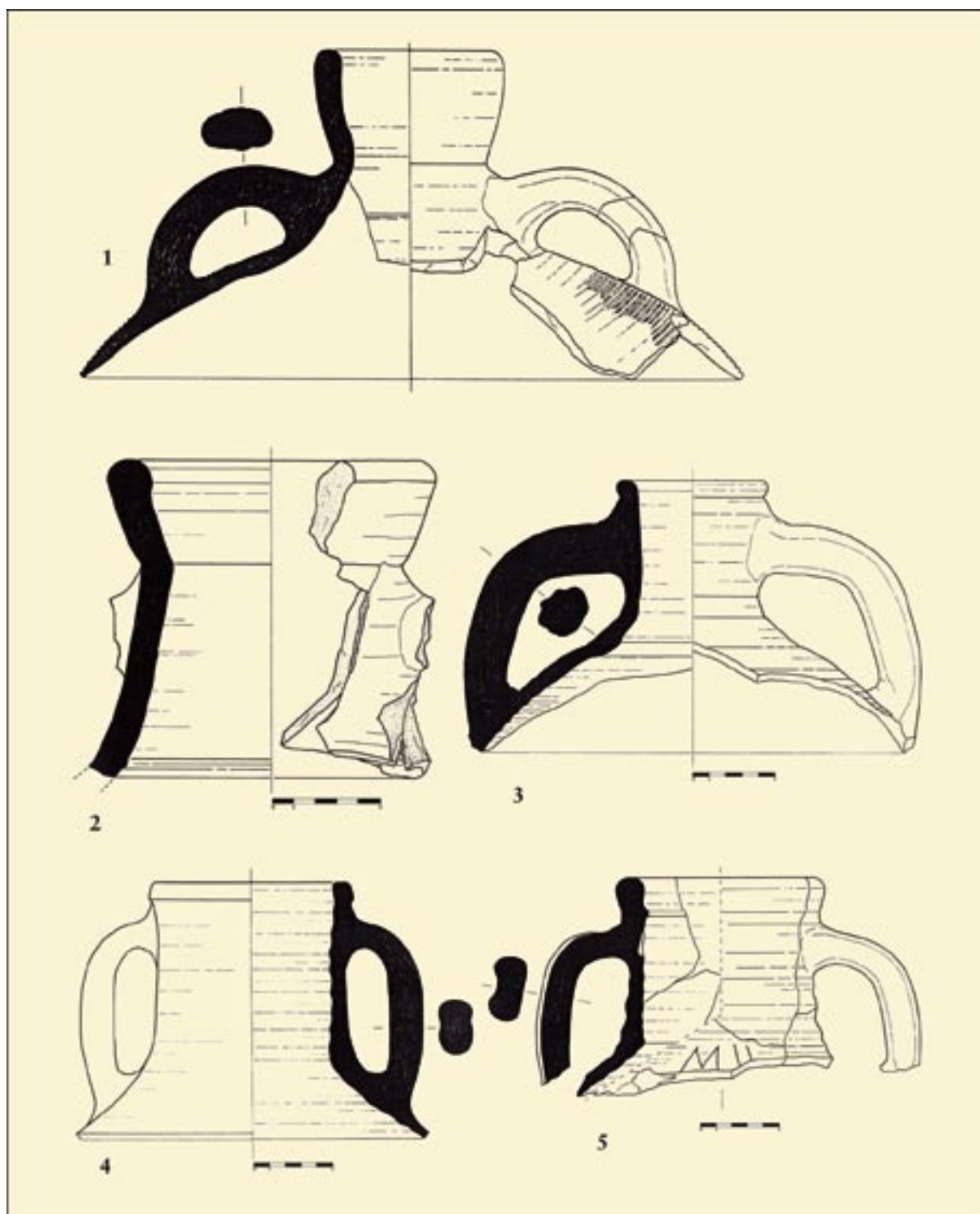
*T. II. Materijal iz Nasipa 1 i 2
Pl. II. Finds from earthworks 1 and 2*

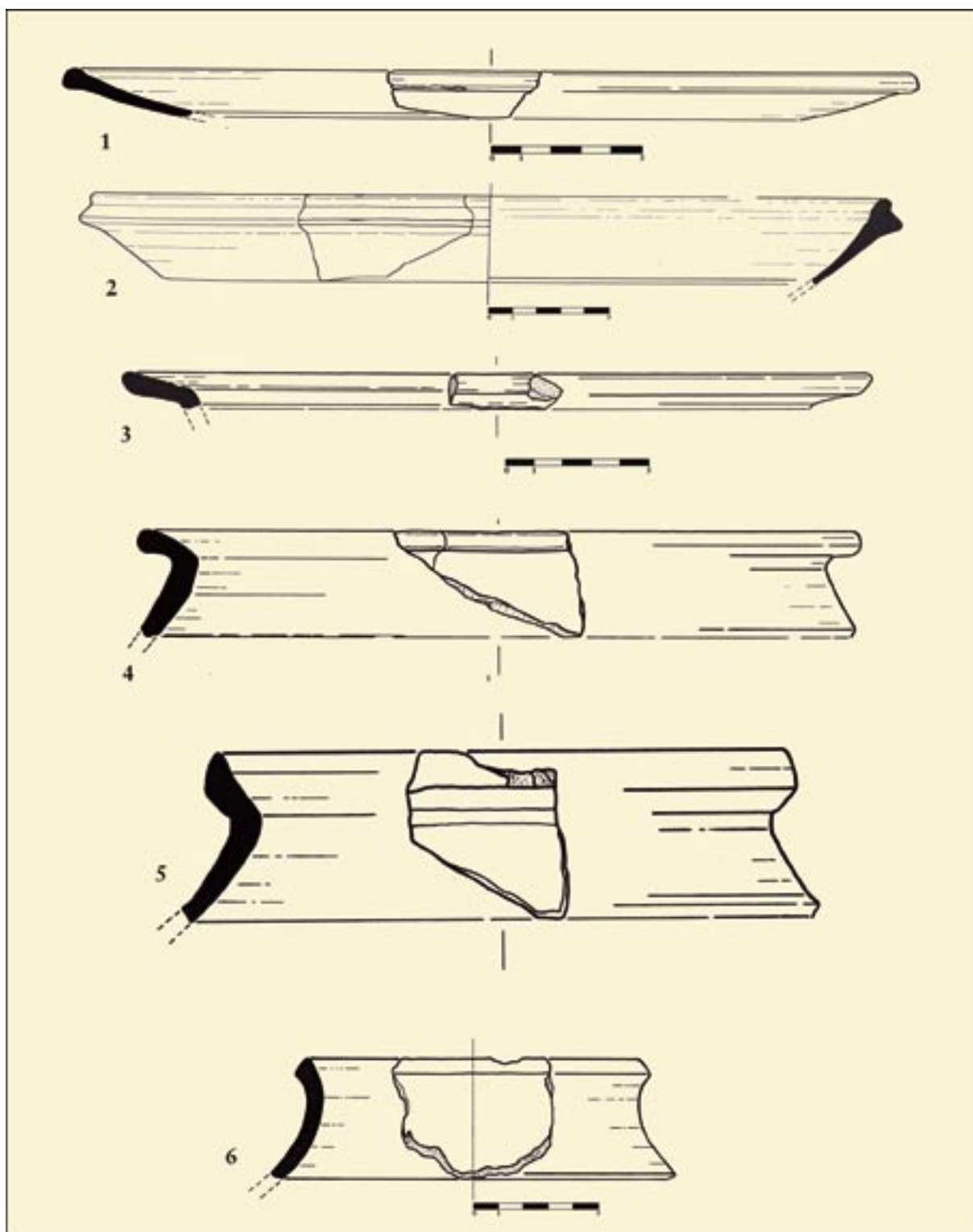
T. III. *Grobni prilozi iz Gr. 1/II*
Pl. III. *Grave goods from Gr. 1/II*

T. IV. Grobni prilozi i nalazi iz Gr. 1/I
 Pl. IV. Grave goods from Gr. 1/I

T. V. Amfore iz Sektora 2
Pl. V. Amphorae from the Sector 2

T. VI. Keramički nalazi iz Sektora 2
Pl. VI. Ceramic finds from the Sector 2

LITERATURA:

- ABRAMIĆ, M., 1927. - O novim miljokazima i rimskim cestama Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 49, Split, 139-155.
- BEGOVIĆ, V. – SCHRUNK, I., 2001. - Preobrazbe rimskih vila na istočnom Jadranu u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku, *Prilozi Instituta za arheologiju*, 18, Zagreb, 157-172.
- BELAMARIĆ, J. – BUŽANČIĆ, R. – DOMANČIĆ, D. – JELIČIĆ-RADONIĆ, J. – KOVAČIĆ, V., 1994. - *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split.
- BELOŠEVIĆ, J., 1968. - Ranosrednjovjekovna nekropola u selu Kašiću kraj Zadra, *Diadora*, 4, Zadar, 221-245.
- BELOŠEVIĆ, J., 1997. - Osvrt na konačne ishode istraživanja položaja Crkvine u selu Galovcu kod Zadra, *Diadora*, 18/19, Zadar, 301-350.
- BOJANOVSKI, I., 1974. - *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Sarajevo
- BOLTA, L., 1967. - Rifnik, Arheološki izsledki in problematika, *Arheološki vestnik*, 18, Ljubljana, 397-408.
- BRUSIĆ, Z., 1993. - Starokršćanski sakralni objekti uz plovidbenu rutu istočnom obalom Jadrana, *Diadora*, 15, Zadar, 223-236.
- BRUSIĆ, Z., 1980. - Neki oblici kasnoantičke keramike s podmorskih nalazišta uz našu obalu, *Gunjačin zbornik*, Zagreb, 77-86.
- BRUSIĆ, Z., 2005. - Primjerci kasnoantičke keramike, *Srima – Prižba, Starokršćanske dvojne crkve*, Šibenik, 261-265.
- BULIĆ, F., 1903. - Cenni sulla strada romana da Salona alla Colonia Claudia Aequum e sue diramazioni, Ritrovamenti antichi lungo la stessa, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, 25, Split, 120.
- CAMBI, N., 1984. - Salonitan "Piscinae", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 77, Split, 227-241.
- CAMBI, N., 1993. - Stele iz kasnoantičke grobnice u Dugopolju, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 86, Split, 147-181.
- CAMBI, N., 2000. - Dugopolje u antici, *Zbornik radova Dugopolje, Dugopolje*, 79-107.
- CAMBI, N. – GAMULIN, A. – TONKOVIĆ, S., 1999. - *Starokršćanska bazilika u Zmijavcima*, Split – Zmijavci.
- DULAR, A., 1979. - Rimske košćene igle iz Slovenije, *Arheološki vestnik*, 30, Ljubljana, 278-290.
- DURMAN, A. – OŽANIĆ – ROGULJIĆ, I. - MILOGLAV, I., 2006. - Izvješće sa zaštitnih istraživanja na lokalitetu Banjače (dionica Jadranske autoceste Dugopolje – Bisko), *Obavijesti HAD-a*, 1 / 38, Zagreb, 113-119.
- DŽIN, K., 2006. - Otkriće nepoznatog antičkog nalazišta na istarskoj poluautocesti – Stancija Peliceti, prometni čvor Pula, *Obavijesti HAD-a*, 1 / 38, Zagreb, 120-134.
- FADIĆ, I., 1984. - Antičko staklo u arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju, *Sinjska krajina od prapovijesti do dolaska Turaka, Izdanja HAD-a*, sv. 8, Split, 127-148.
- FADIĆ, I., 1994. - Kasnoantički grob u Resniku, *Kaštelanski zbornik*, 4, Kaštela, 159-164.
- FADIĆ, I., 1994. - Kasnoantičko staklo u Gatima, *Gata – crkva Justinijanova doba*, Split, 213-226.
- FADIĆ, I., 2001. - Putalj u kasnoj antici, *Sv. Juraj od Putalja*, Split, 115-150.
- FADIĆ, I., 2005. - Nalazi kasnoantičkog stakla na Srimi, *Srima – Prižba, Starokršćanske dvojne crkve*, Šibenik, 218-257.
- GJURAŠIN, H., 2005. - Dugopolje – kasnosrednjovjekovno groblje, *Obavijesti HAD-a*, 2 / 37, Zagreb, 78-80.

- GUDELJ, LJ., 2000. - Ranokršćanski kompleks u Otinovcima na kupreškoj visoravni, *Starohrvatska prosvjeta*, 27, Split, 95-113.
- GUNJAČA, Z., 1976. - O kontinuitetu naseljavanja na području Šibenika i najuže okolice, *Šibenik, spomen zbornik i 900. obljetnica*, Šibenik, 29-58.
- GUNJAČA, Z., 1991. - Cisterna starokršćanske dvojne bazilike na Srimi, *Diadora*, 13, Zadar, 269-290.
- GUNJAČA, Z., 2005. - Ostaci arhitekture i analiza građevinskih faza, *Srima – Prižba, Starokršćanske dvojne crkve*, Šibenik, 9-54.
- HAYES, J. W., 1972. - *Late Roman pottery*, London.
- JELIČIĆ-RADONIĆ, J., 2001. - Antičko naselje u Ublima na otoku Lastovu, *Arheološka istraživanja na otocima Korčuli i Lastovu, Izdanja HAD-a*, sv. 20, Zagreb, 197-220.
- KATIĆ, M., 1994. - Nalazi krovnih opeka s pečatom radionica, *Gata, Crkva Justinijanova doba*, Split, 209-213.
- KEAY, S. J., 1984. - *Late Roman amphorae in the Western Mediterranean*, BAR Int. Ser. 196, Oxford.
- KIRIGIN B. – LOKOŠEK I. – MARDEŠIĆ J. – BILIĆ S., 1987. - Salona 86 / 87, Preliminarni izvještaj sa zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi zaobilaznice u Solinu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 80, Split, 7-56.
- KLIŠKIĆ, D., 2001. - Prapovijest na području Dugopolja, *Dugopolje – Zbornik radova Općine Dugopolje*, Zagreb – Dugopolje, 55-78.
- MARIĆ, M., 2005. - Rezultati arheoloških iskopavanja u Lištanima kraj Livna – lokalitet Podvornice, *Obavijesti HAD-a*, 1 / 37, Zagreb, 74-84.
- MARIĆ, M., 2005. - Nastavak sustavnog arheološkog iskopavanja na lokalitetu Podvornice u Lištanima kraj Livna, *Obavijesti HAD-a*, 3 / 37, Zagreb, 113-120.
- MARŠIĆ, D. – GUDELJ, LJ. – LOZO, M., 2000. - Crkvine – Cista Velika, Izvješće o arheološkim istraživanjima 1992. – 1999., *Starohrvatska prosvjeta*, 27, Split, 114-128.
- MARŠIĆ, D., 2005. - Grobovi, *Srima – Prižba, Starokršćanske dvojne crkve*, Šibenik, 209-218.
- MIGOTTI, B. – ŠLAUS, M. – DUKAT, Z. – PERINIĆ, LJ., 1998. - *Accede ad Certisiam, Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*, Zagreb.
- MILETIĆ, N., 1970. - Ranosrednjovjekovna nekropola u Rakovčanima kod Prijedora, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 25, Sarajevo, 119-158.
- MORRIS, J., 1992. - *Death – Ritual and Social structure in Classical Antiquity*, Cambridge University Press.
- PERCIVAL, J., 1976. - *The Roman villa – An historical Introduction*, London.
- PICCOTTINI, G., 1978. - Poznoantično grobišće v Teurniji, *Arheološki vestnik*, 29, Ljubljana.
- PLESNIČAR – GEC, L., 1971. - Emona v pozni antiki, *Arheološki vestnik*, 21-22, Ljubljana.
- RADIĆ, D., 2005. - Potirna, *Blato do kraja 18. stoljeća*, sv. 3, Blato, 23-32.
- REYNOLDS, P., 1995. - *Trade in the Western Mediterranean, AD 400 – 700: The ceramic evidence*, BAR Int. Ser. 604, Oxford.
- ROGOŠIĆ, J., 2001. - Prirodna obilježja područja Dugopolja, *Dugopolje – Zbornik radova Općine Dugopolje*, Zagreb- Dugopolje, 29-46.
- SANADER, M., 2000. - Kasnocarska grobnica iz Vojnića, *Opuscula archaeologica*, 23-24, Zagreb, 225-236.
- SIVEC – RAJTERIĆ, I., 1978. - Tvarna kultura pozne antike, *Arheološki vestnik*, 29, Ljubljana, 393-400.
- SLABE, M., 1975. - Dravlje, *Situla*, 16, Ljubljana.

- SUIĆ, M., 1952. - Iskapanja rimske ville u Maloj Proversu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 54 / 1952., 174-189.
- SUIĆ, M., 1960. - Arheološka istraživanja u Mulinama na otoku Ugljanu, *Ljetopis JAZU-a*, 64, 230-250.
- SUIĆ, M., 2003. - *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb.
- ŠKOBALJ, A., 1970. - *Obredne gomile*, Sveti Križ na Čiovu.
- ŠONJE, A., 1979. - Ostaci groblja kod rta Sorna južno od Poreča, *Histria Archaeologica*, 10/2, Pula, 91-111.
- TOYNBEE, M. C., 1971. - *Death and Burial in the Roman world*, London.
- TREVOR – HODGE, A., 2002. - *Roman aqueducts and water supply*, London.
- UGLEŠIĆ, A., 1990. - Tipološko – stilska analiza istočnogotskog nakita na području rimske provincije Dalmacije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 29(16), Zadar, 207-230.
- UGLEŠIĆ, A., 1992. - Rimska provincija Dalmacija pod vlašću istočnih Gota, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 30(17), Zadar, 65-78.
- VIKIĆ-BELANČIĆ, B., 1971. - Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. serija - sv. 5, Zagreb, 97-182.
- WILKES, J. J., 1969. - *Dalmatia*, London.
- ŽANIĆ – PROTIĆ, J., 1988. - Antička brončana plastika iz Arheološkog muzeja u Splitu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 81, Split, 21-32.

NEW CONTRIBUTIONS TO THE ARCHAEOLOGICAL TOPOGRAPHY OF THE DUGOPOLJE REGION

SUMMARY

This article presents the results of archaeological excavations at the site Dugopolje – Vučipolje, along the course of the Zagreb-Dubrovnik highway. Excavation was carried out by the Department of Archaeology of the University of Zadar from February to May 2005. Minor excavations had already been performed at this site in 1980, with the discovery of a walled grave vault from the period of late Antiquity lined with 7 Roman stela dated to the early Imperial period (CAMBI 2000). The new excavations were intended to uncover a broader context for this grave vault, and were divided into three sectors.

The first sector (Fig. 1 and 2) contained a small natural depression that was assumed to have been a pool that was filled during the late Roman/late Antiquity period, as was confirmed by archaeological material dated from the 4th to 6th centuries (Pl. 1 and 2). Immediately next to the above grave vault (Gr. 2), another walled grave vault was discovered (Gr. 1), in which two phases of burial were established (Fig. 3 and 4). The first phase consisted of a burial of a young female in a grave covered by tiles (Gr. 1/II), dated according to the grave goods to the second half of the 4th century (Pl. 3). The later phase consisted of a burial dated according to grave goods and finds to the 6th century (Gr. 1/I) (Pl. 4). The great devastation to the upper part of the grave vault meant that we were not able to establish fully its appearance, but it is hypothesized that it belonged to the type of walled grave vaults with slab roofing, without frontal access. This type of grave vault, like the type of grave vault discovered in 1980 (a walled grave vault with roofing slabs and a frontal access area), are characteristic for cemeteries of the 3rd to 6th centuries. The grave goods indicate the transformation that occurred in the beliefs of the members of the corresponding community, as the deceased woman from Gr. 1/II was buried according to pagan ritual (a vessel on the chest), while the later burial was of a member of a Christian community, as shown by the image of a cross on a ring.

Sector 2 was located in the immediate vicinity of the excavated grave vaults (Fig. 1 and 2), and it belonged to the settlement complex related to the grave vaults. Excavation was undertaken in the area where the geo-radar investigative method showed the densest concentration of architecture. A system of pools (piscinae) was traced, whose bottoms, covered with mosaics, were placed at varied levels. The southern piscina was probably turned into a storage area during the 6th century, as is indicated by amforae of the types KEAY LIII (LR I) (Pl. 5, Fig. 1 and 2), KEAY LXV (LR II) (Pl. 5, Fig. 3), KEAY XC (Pl. 5, Fig. 4) and KEAY LXIV (Pl. 5, Fig. 5).

Sector 3 encompassed the peak of Pupavica hill above Vučipolje, where the existence of architecture from late Antiquity of unknown purpose (a refugium or military lookout) was confirmed (Fig. 6).

All three sectors deserve further excavation, as it will be possible to gain insight into the development of a rural community located along the route of the main roads leading from Salona, the main city of the province of Dalmatia, towards the interior. This fact, along with highly suitable natural conditions for successful agricultural cultivation, offered possibilities of great prosperity to this settlement, for which we now have confirmation that it existed in the period from the 4th – 6th centuries, although an earlier date can also be expected. As the site at which the grave vaults and settlement complex were discovered is called Crkvina ("Church"), traces of early Christian structures can be expected in further investigations.

KEY WORDS: *Dugopolje, Roman period, late Antiquity, grave chambers*

